

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ

за 2018 година

КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ

за 2018 година

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ ЗА 2018 ГОДИНА НА ХЕЛСИНШКИОТ КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Издавач:

Хелсиншки комитет за човекови права,
претставуван од претседателот на УО, проф. д-р Гордан Калајџиев

Уредник:

Уранија Пировска

Лектор:

Дејан Василевски

Графички дизајн и печатење:

Релатив

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	7
ПРАВСУДСТВО.....	9
ПОСТАПКИ ПРЕД ЕСЧП.....	23
ЕДНАКОВ ТРЕТМАН.....	25
ГОВОР НА ОМРАЗА.....	31
ДЕЛА ОД ОМРАЗА.....	35
ЗАТВОРЕНИ ИНСТИТУЦИИ.....	39
РАНЛИВИ ГРУПИ.....	47
РАБОТНИЧКИ ПРАВА.....	50
ТЕКСТИЛНИ РАБОТНИЧКИ.....	53
РОДОВА ЕДНАКВОСТ.....	55
МИГРАНТИ, БЕГАЛЦИ И БАРАТЕЛИ НА АЗИЛ.....	61
БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ.....	72
ЛГБТИ ЦЕНТАР ЗА ПОДДРШКА.....	75
ПРЕПОРАКИ.....	81
ПРИЛОГ 1.....	90

ВОВЕД

И покрај одредени позитивни поместувања, 2018 година беше уште една година во која политичките настани доминираа над реформските процеси. Неуспешниот референдум, што следувааше по потпишувањето на Преспанскиот договор и напорите да се создаде мнозинство за негово усвојување во Собранието, резултираа со контроверзниот Закон за амнестија на учесниците во Крвавиот четврток. Мешањето на политиката во правосудството грубо ги прекрши принципите на еднаквост пред законите и владеењето на правото. Институциите потфрлија и со бегството на поранешниот премиер Никола Груевски, а изостана и понесување на каква било одговорност на надлежните во овој случај.

Овие настани, заедно со нетранспарентното донесување на неколку закони од кривично-правната област, фрлија сенка на воспоставената соработка на Владата и граѓанските организации. Иако нивната вклученост при донесувањето на одредени закони беше на задоволително ниво, а Блупринт групата за правосудство активно партиципираше во севкупните реформски процеси, сепак парцијалните и политички мотивираните интервенции во важни закони ја намалија правната сигурност на граѓаните и им наштетија на зацртаните реформски цели. Статусот на Специјалното јавно обвинителство исто така се наоѓа во доменот на партиските калкулации, иако одложувањето на законските решенија може да ги загрози и веќе отворените постапки.

Неминовно е да се споменат и партиските пазарења околу Законот за заштита од дискриминација, чиешто усвојување со месеци се пролонгираше и беше придружено со медиумски спинови и спорни изјави на високи политички претставници.

Севкупната атмосфера во земјата во извештајниот период го засили говорот на омраза во медиумскиот простор, а уште позагрижувачко е удвојувањето на бројот на регистрирани дела од омраза, споредено со претходната година. Иако ваквите злосторства најчесто се на етничка основа, во голема мера се присутни изблиците на омраза кон ЛГБТИ-заедницата, мигрантите, жените итн. Полицијата, судовите и Јавното обвинителство останаа неуки и неефективни во решавањето на таквите случаи. Сензибилизацијата е алката што недостига и во случаите со родово-базирано насилство, каде што надлежните често потфрлаат во односот кон жртвите и нивната заштита.

Покрај посебните осврти на состојбата со родовата еднаквост, говорот и делата од омраза, дискриминацијата и човековите права на ранливите групи и ЛГБТИ-заедницата, извештајот ја разработува и состојбата со работничките права, со акцент на правата на текстилните работнички. Во овој извештај се опфатени и конкретни судски процеси што се дел од редовниот судски мониторинг на Комитетот во текот на 2018 година, а се осврнуваме и на состојбата со затворените институции во земјава. Со оглед на тоа што Хелсиншкиот комитет е препознатлив по овозможувањето на бесплатна правна помош за граѓаните и ги лоцира сите недоследности во постојниот закон во извештајот ги вклучуваме и коментарите за новиот предлог-закон за БПП.

Покрај констатираните состојби и случувања во текот на 2018 година, во овој извештај се содржани и соодветни препораки за сите области на кои работи Комитетот. Со нив даваме јасни насоки за справување со проблематичните точки и појави што ја обликуваат генералната состојба со човековите права во Република Северна Македонија и очекуваме носителите на одлуки да ги земат предвид при креирањето на државните политики и мерки.

The image features a series of parallel diagonal stripes in a dark blue color, set against a white background. The stripes are slightly irregular and have a textured, almost grainy appearance, suggesting they might be made of a material like fabric or paper. The stripes run from the top-left towards the bottom-right, creating a sense of movement and depth. The overall composition is minimalist and modern.

ПРАВОСУДСТВО

РЕФОРМИ ВО ПРАВОСУДСТВОТО

Спроведувањето на реформите во правосудниот систем во Република Северна Македонија е еден од суштествените услови за интеграција во Европската унија, со оглед на тоа што Поглавјето 23 е најзначајното поглавје во процесот на пристапување кон Унијата. Европската комисија во Извештајот за нашата земја за 2018 година (објавен во април 2018-та), што го опфаќа периодот од октомври 2016 до април 2018 година, препорачуваше во текот на 2018 година да се усвојат и да се спроведат мерките предвидени во Стратегијата за реформи во правосудството 2017-2022 и Акцискиот план за нејзино спроведување, вклучувајќи ги и реформите на системите за назначување, унапредување, дисциплина и разрешување на судиите и обвинителите, како и да се демонстрира дека независноста на судскиот систем се почитува и се промовира на сите нивоа. Понатаму, во овој извештај, ЕК наведе дека, и покрај одреден евидентен напредок, потребни се постојани напори за целосно спроведување на стратегијата и решавање на преостанатите препораки, за да може судството да функционира ослободено од непотребно надворешно и внатрешно влијание. Во Извештајот се забележа дека останува ризикот од политичко мешање во судството, практиката на селективна правда во одредени политички чувствителни случаи и се потенцираше дека, иако основните права се во голема мера загарантирани со закон, спроведувањето ќе бара постојана посветеност на реформите.

Сепак, 2018 година помина со акцент на решавање на политичките прашања како уредување на употребата на јазиците на другите заедници и спорот со Грција за името на нашата земја (донесувањето на Законот за употреба на јазиците, потоа потпишувањето на Преспанскиот договор, организирање и спроведување на Референдумот 2018, „бркање“ двотретинско мнозинство по неуспешниот референдум, донесување на Законот за амнестија за настаните од 27 април, гласањето за уставните измени и сл.), наместо на спроведување на неопходните правосудни реформи.

Според Стратегијата за реформи во правосудниот систем, донесена во ноември 2017 година и нејзиниот Акциски план, спроведувањето на мерките и активностите за остварување на овие реформи требаше да се реализира најдоцна до декември 2018 година. Меѓутоа, поради сите погоренаведени политички активности, за жал, текот на овие реформи не се одвиваше според првичниот план 3-6-9, подоцна преточен во Стратегијата за реформи 2017-2022 и Акцискиот план и целиот процес како да беше замрзнат.

Хелсиншкиот комитет, заедно со партнерските организации од Блу принт групата, подробно го следеше целиот процес на спроведување и имплементација на стратешките правосудни реформи, особено од аспект на почитување на временската рамка предвидена за спроведување на реформите, вклученоста на граѓанскиот сектор, засегнатите страни и јавноста и транспарентноста на целиот процес.

Генералниот заклучок што може да се изведе за целиот процес на спроведување на мерките и активностите, предвидени со Стратегијата за реформи во правосудниот систем, е дека целиот процес значително доцнесе и дека за одредени сегменти немаше доволна вклученост на граѓанските организации, со што може да се констатира дека целиот реформски процес се одвиваше делумно транспарентно.

Имено, најголем дел од временските рокови предвидени за спроведување и исполнување на активностите и мерките предвидени со Акцискиот план не беа испочитувани. Од тие причини, во јуни 2018 година Владата подготви нацрт-план 18 со кој генерално само се пролонгираа претходно утврдените рокови со Акцискиот план за спроведување на Стратегијата 2017-2022. Граѓанските организации од Блу принт групата реагираа дека тој не е доволно јасен и дека се фокусира само на пролонгирање на роковите за спроведување на реформите. Со него се одложија роковите за донесување на повеќе стратешки закони за следната, 2019 година.

Во работните групи што ја опфаќаат реформата во кривично-правната област воопшто не беа вклучени претставници на граѓанските организации, иако беа вклучени претставници на стручната јавност и засегнатите страни (професори, судии, обвинители и адвокати). Експертизата со која располагаат граѓанските организации од долгогодишното искуство во оваа област секако дека е од огромно значење и може да придонесе за креирање на подобрен законски решенија со кои ќе се унапредат и соодветно ќе се заштитат правата на граѓаните во оваа правна област.

Од препораките дадени во Извештајот на ЕК за 2017 година во делот на правосудството произлегува дека е потребна поголема вклученост и зголемено влијание на граѓанските организации во процесот на спроведувањето на Стратегијата за реформи во правосудството и процесот на нејзината имплементација. Граѓанските организации, меѓу кои и Хелсиншкиот комитет, иако имаат релевантно познавање и искуства во одредени области, не беа директно вклучени во работните групи и другите активности за донесување на одредени закони и други прописи. Конкретно, во работните групи што работат на измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка, Кривичниот законик и Законот за Јавното обвинителство, воопшто не беа поканети претставници на граѓанскиот сектор.

Од друга страна, вклученоста и влијанието на граѓанските организации при донесувањето на одредени закони беше на задоволително ниво. Така, во процесот на измени и дополнување и носење на законите за судови, Законот за судски совет и Законот за Академијата за судии и јавни обвинители, во работните групи рамноправно учествуваа и претставници на граѓанските организации, беа повикувани на состаноци со претставници на Венецијанската комисија, а дел од препораките дадени од граѓанските организации беа прифатени како законско решение.

Граѓанските организации беа вклучени и во работните групи за донесување на нов закон за прекршоци и измени и дополнувања на Законот за управни спорови, а Законот за бесплатна правна помош, по коментарите и реакциите од граѓанските организации, беше повлечен и вратен на почеток во процесот на донесување.

Во однос на транспарентноста на процесот на спроведување на правосудните реформи, Хелсиншкиот комитет го оценува како делумно транспарентен. Имено, и покрај тоа што Владата и институциите што работат на спроведувањето на реформите прават заложби за вклучување на граѓанските организации и јавноста во процесот на спроведување на овие реформи, во реалноста се случи системски закони, како Законот за кривична постапка и особено Кривичниот законик, да се изменат и да се дополнат без да има сеопфатна јавна расправа за дел од овие измени и без да бидат навремено објавени на ЕНЕР за коментари. Работната група интензивно работеше на поголеми реформски измени на Законот за кривичната постапка, но на крајот на октомври 2018 година, без претходни дискусии и јавни дебати, беше објавен предлог-закон за измена на Законот за кривична постапка, со кој се интервенираше само кај одредбите за определување на ПИ мерките, делумно кај одредбите што го регулираат притворот. На 31 декември тоа се случи и со Кривичниот законик, во кој се воведоа измени што сериозно можат да ја нарушат казнената политика на финансиските криминали. Покрај овие несреќни измени во Кривичниот законик, беа донесени и позитивни измени и дополнувања, и тоа во општите одредби со кои јасно се дефинира што значи дело од омраза, како основа за сторување дело од омраза се проширува листата и се вклучуваат и сексуалната ориентација и родовиот идентитет, а кај посебните кривични дела се воведува потешка квалификација доколку едно дело е сторено од омраза. Исто така, измените и дополнувањата со кои се подобрува кривично-правната заштита и се воведува ново дело „попречување на правдата“, како и одредбите што се однесуваат на заштитените сведоци, ќе придонесат за поефикасна кривично-правна заштита во земјава.

И покрај тоа што процесот на подготовка на Стратегијата и Акцискиот план 2017-2022 беше особено инклузивен, сепак де факто реализацијата на стратегијата не е доволно транспарентна, ниту инклузивна.

СОВЕТ ЗА СЛЕДЕЊЕ И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА СТРАТЕГИЈАТА ЗА РЕФОРМИ ВО ПРАВОСУДСТВОТО 2017-2022

Хелсиншкиот комитет, заедно со другите членки од Блу принт групата за правосудство, учествуваше со свој претставник во работата на Советот за следење на имплементацијата на Стратегијата за реформи во правосудството.

Учеството и работата во овој совет Комитетот го оценува како позитивен пример, од причина што преку него граѓанските организации имаа можност директно да ги изнесат своите ставови и согледувања за реформите во правосудниот систем пред носителите на одлуки, како и директно да дадат предлози, што во неколку наврати беа прифатени.

На овој начин, членките на Блу принт групата за правосудство претставуваа активни чинители во севкупните реформски процеси.

(НЕ)ЗАВИСНОСТ И (НЕ)ПРИСТРАСНОСТ КАЈ СУДСКИОТ СОВЕТ И СОВЕТОТ НА ЈАВНИТЕ ОБВИНИТЕЛИ

Во текот на 2018 година, освен избор на двајца уставни судии на местото на двете уставни судијки на кои им престана мандатот, не се случи избор на други судии, а беа распишани огласи за избор на судии во повеќе инстанции. Сепак, како и во изминатите години, и во 2018 година имаше само намалување на бројот на судии поради пензионирање или разрешување. Поради истек на мандатот на претходните, избрани беа нови 6 (шест) члена на Судскиот совет на РСМ.

Изборот на судии и јавни обвинители сè уште се врши според важечкиот Закон за судови, Законот за Јавното обвинителство и Законот за Академијата за судии и обвинители.

Со новите закони, на чиешто изготвување активно работат и претставници од граѓанскиот сектор, се очекува да се подобри начинот на избор и разрешување судии, со цел во судството да влезат правни професионалци со изграден интегритет, непартизирани и неполитизирани и да се избегне досегашниот начин на назначување судии и обвинители произлезени од „партиските тефтерчиња“. Затоа што, според сите препораки што ги добивме од меѓународната заедница досега, клучно за конечно ослободување на „заробената држава“ не е само смената на т.н. режим туку и градењето на правна држава во која, наместо партиски моќници, ќе владее правото и во која ќе се почитуваат законите и правата на луѓето, нешто што не е возможно без независно, објективно и непартизирано судство.

Важен новитет, што ќе придонесе за реформа во судскиот систем и зајакнување на независноста на судството, е донесувањето на Законот за престанок на важењето на Законот за совет за утврдување факти и покренување постапка за утврдување одговорност на судија. Со овој закон се укина Советот за утврдување факти и покренување постапка за утврдување одговорност за судија, што беше формиран во 2015 година, со задача да постапува по поплаки и претставки против судиите. Тоа претставуваше посебно истражно тело во насока на раздвојување на одделните фази во постапката за утврдување на дисциплинска одговорност на судијата (поведување постапка, водење истрага и одлучување за дисциплинската одговорност на судијата). Уште на почетокот, од страна на стручната јавност ова беше оценето како непотребен чекор, а тоа се потврди и во неговото досегашно работење. Со укинувањето на Советот, дојде до враќање на надлежноста на Судскиот совет за водење на дисциплинска постапка. Согласно измените во делот на иницирање постапка против одделни судии од страна на Судскиот совет, ќе се настојува членовите на Судскиот совет кои ја покренале постапката како „обвинители“ да не бидат инволвирани во донесувањето на одлуката како „судии“. Ваквото решение е на линија на становиштата на Венецијанската комисија и на воспоставената практика на Европскиот суд за човекови права.

Пакетот закони за реформи на обвинителската служба до крајот на извештајниот период сè уште беа во работна верзија, иако преку нив треба да се реши и статусот на СЈО. Иако многу важни прашања остануваат нерешени во однос на оваа легислатива, во октомври 2018 година, на недоволно транспарентен начин, се направи парцијална измена на Законот за Јавното обвинителство и се донесе Закон за измена и дополнување на Законот за Јавното обвинителство. Со овие измени, Јавното обвинителство се вклучува во системот на надворешна контрола на полицијата, решение со кое се очекува дека контролата врз еден важен сегмент, како што е полицијата, ќе се подобри и ќе се унапреди.

Сепак, Комитетот смета дека ваквиот начин на носење на системски и важни закони и парцијално и сегментирано решавање на проблемите придонесува за намалување на правната сигурност на граѓаните и принципот на владеење на правото.

СИСТЕМОТ АКМИС

Во 2018 година Министерството за правда го објави за јавноста Извештајот за системот АКМИС, што беше резултат на извршените проверки на работењето на службите со овој систем за распределба и водење на судските предмети. Предмет на оваа проверка биле трите суда: Основниот суд Скопје 1 – Скопје, Апелациониот суд во Скопје и Врховниот суд на РСМ.

Во овој извештај се заклучува дека судовите не го применуваат доследно Законот за управување со движење на предметите во судовите и Судскиот деловник, АКМИС не се користи целосно во согласност со неговата намена, се злоупотребуваат одредбите од законските прописи за чести измени на годишните распореди во судовите и не се почитуваат одредбите за специјализација на судиите по области. Со ваквата честа промена на годишниот распоред, но во некои судови и со рачно давање предмети кај одредени судии, се изигрувал системот АКМИС и автоматската распределба на предметите, а се влијаело и на распределба на судии во Кривичниот совет на најголемиот кривичен суд во земјава.

Наодот од извршениот увид покажал дека најголем број неправилности се воочени во работењето на Основниот суд Скопје 1 – Скопје, но и на Врховниот суд на РСМ, додека Апелациониот суд во Скопје во најголем дел доследно се придржувал на законските и подзаконските прописи во оваа област.

Инаку, во тек е надградување и подобрување на системот за автоматска распределба на судските предмети, со цел да се спречи негова манипулација и неправилна примена заради „местење“ на соодветни, односно несоодветни судии за одлучување по одредени предмети.

СПЕЦИЈАЛНО ЈАВНО ОБВИНИТЕЛСТВО

Хелсиншкиот комитет ја следеше работата на Специјалното јавно обвинителство и во 2018 година. Комитетот нотира дека во 2018 година конечно почнаа судските рочишта по сите обвиненија поднесени од страна на СЈО и одобрени од страна на судот. Во оваа година беа донесени првостепени пресуди во случаите „Тенк“, „Тифани“, „Труст“ и „Триста“, а Апелацискиот суд ја потврди пресудата од предметот „Тенк“, со која поранешниот премиер Никола Груевски е осуден на двегодишна казна ефективен затвор. Меѓутоа, бегството на осудениот, што се случи во крајно сомнителни околности, беше најстро осудено од Хелсиншкиот комитет и сите партнерски организации што работат на следење на судството и неговите реформи. Комитетот и другите организации побараа од институциите на системот, особено од Јавното обвинителство, судот и полицијата да го истражат случајот темелно и целосно и доколку се утврди одговорност кај одредени лица и институции да се процесираат соодветни постапки и да се бара одговорност од нив. Меѓутоа, и покрај јавно упатените барања до надлежните институции, до крајот на 2018 година тие не дадоа никаков конкретен одговор за тоа како осуденото лице успеало да ја напушти земјата.

Во 2018 година, СЈО ги презеде од Основното јавно обвинителство и предметите „Монструм“ и „Сопот“. Од повторното почнување на судската постапка за „Монструм“, Комитетот со особено внимание ги следеше сите судски рочишта и констатира дека до крајот на годината одново се изведуваа доказите на Обвинителството, што биле изведени и во претходната постапка, со тоа што јавноста овој пат беше вклучена во текот на изведување на сите докази, вклучително и распитот на заштитениот сведок, увидот во возилото и сите други докази, и тоа на барање на набљудувач од Хелсиншкиот комитет, а по добиена согласност од учесниците во постапката. Следната година ќе почне изведувањето на доказите добиени со ПИ мерки, изведување на веќе изведените докази на одбраната и изведување на новите докази на обвинителството.

Иако СЈО го презеде од Основното јавно обвинителство и случајот „Сопот“, сепак во текот на 2018 година, односно кратко време по неговото преземање, СЈО се откажа од гонење по овој обвинителен акт. Овој потег предизвика серија реакции во јавноста, медиумите и на социјалните мрежи.

Сепак, и покрај намалување на опструкциите за предметите на СЈО, што Комитетот ги нотираше минатата година, во некои постапки сè уште беше евидентна практиката на одлагање на рочиштата, особено за случаите „Таргет/Тврдина“ и „Титаник“.

Специјалното јавно обвинителство покрена десет нови истраги во 2018 година. За нивното поведување имаше поделени мислења помеѓу експертите и правните практичари – дали согласно специјалниот закон со кој се основа и му се даде надлежноста на ова обвинителство, смеат да се отвораат нови истраги по истекот на 18 месеци или не. За ова прашање бранителите на дел од осомничените во предметите на СЈО поднесоа барање за начелно правно мислење до Врховниот суд на РСМ за

толкување на оваа одредба. До крајот на годината, Врховниот суд сè уште немаше постапено и одговорено по иницијативата на овие бранители. Со оглед на тоа што ваквата иницијатива всушност е барање за автентично толкување, Комитетот е на став дека Врховниот суд на РСМ нема мандат за тоа, затоа што право за автентично толкување на законите во РСМ има исклучиво законодавецот, односно Собранието.

Од новопокренатите истраги, вниманието на стручната и општата јавност најмногу се задржа на истрагата за новиот предмет на СЈО, „Империја“. Со истрагата по овој предмет беа опфатени поранешни функционери и бизнисмени блиски до тогашната власт, а за дел од осомничените беше изречена мерка притвор поради опасност да влијаат на сведоците, да прикријат докази или на друг начин да влијаат на истрагата. Бранителите и осомничените кои беа ставени во притвор се жалеа на начинот на кој им бил изречен притворот, односно без да се повикаат и да се распрашаат осомничените и без да им бидат предочени доказите врз основа на кои СЈО побарало, а судот дозволил притвор. Кривичниот совет и Апелациониот суд не ја прифатија ваквата аргументација на одбраната на овие осомничени и тие останаа во притвор сè до крајот на декември 2018 година, кога СЈО побара притворот на двајца од осомничените да се замени со куќен притвор, бидејќи причините поради кои бил определен притворот веќе не постоеле.

Иако согласно Планот 18 и Стратегијата за реформи во правосудството 2017-2022, но и според препораките на ЕК и другите меѓународни чинители, еден од приоритетите во судската реформа требаше да биде регулирањето на статусот на СЈО, до крајот на 2018 година не се донесе закон со кој ќе се реши статусот на ова обвинителство.

Сепак, Комитетот истакнува и препорачува на носителите на одлуки дека колку повеќе се одложува решавањето на статусот на ова обвинителство, толку повеќе се остава можност мандатот на СЈО да престане по закон и со тоа да се заголеат сите постојни предмети и отворените предистражни и истражни постапки. Комитетот укажува дека при наоѓањето на соодветно решение за СЈО, мора да се води сметка за неговата независност и капацитет за работење на такви сложени и обемни предмети. Успешноста на ова обвинителство, меѓу другото, се должи и на неговата екипираност со човечки ресурси и финансиска слобода и можности.

ЈАВНО ОБВИНИТЕЛСТВО

И покрај изборот на новиот државен јавен обвинител кон крајот 2017 година, во текот на 2018 година не се случила значајни промени во функционирањето на Обвинителството, особено не во насока на покренување на нови постапки против коруптивни дела или дела за злоупотреба на положбата. Важно е да се наспомене дека и со наведената смена во Јавното обвинителство, одредени предмети сè уште останаа заглавени во обвинителските фиоки. Така, на пример, и покрај доставените две ургенции од страна на Хелсиншкиот комитет за процесирање на кривичните пријави за нападите на ЛГБТИ Центарот од 2012-2014 година, од основното обвинителство повторно добивме одговор дека постапките сè уште се во тек, а на ургенцијата доставена до Вишото јавно обвинителство нема одговор. Со оглед на тоа што сè уште нема покренато обвинение против ниеден сторител, се добива впечаток дека Обвинителството не работи на овие случаи со особено внимание, потребно за спроведување на темелна и целосна истрага.

Хелсиншкиот комитет позитивно го оцени поднесувањето на обвинителниот акт од страна на Основното јавно обвинителство Скопје – Одделение за организиран криминал и корупција против 33 обвинети за упадот во Собранието на РСМ на 27 април 2017 година и со особено внимание ги следеше рочиштата за овој предмет. Меѓутоа, од друга страна, Комитетот го осуди амнестирањето на поголемиот дел од обвинетите во овој кривично-правен настан за сметка на политички пазарења поврзани со гласањето за уставните измени во Собранието на РСМ. Ваквиот третман на одредени луѓе во земјава и донесување на законот со кој се амнестираа овие обвинети го нарушува принципот на владеење на правото, ја урнисува правната држава и ја поддржува неказнивоста и селективноста во одговорноста на граѓаните согласно законите.

Во текот на 2018 година, Хелсиншкиот комитет продолжи да поднесува кривични пријави до Јавното обвинителство и да бара тоа да поведе постапки по службена должност за случаи на прекршување на човековите слободи и права. И за оваа година останува забелешката дека Обвинителството е пасивна и затворена институција, на што се надоврзува и непочитување на законски утврдените рокови со Законот за кривична постапка, што предвидува временски период од шест месеци за спроведување на истражната постапка, што почнува да тече од денот на донесување на наредбата.

Во најголемиот број од регистрираните случаи оваа година, што се однесуваат на пречекорување на полициските овластувања, прекумерна употреба на сила од страна на полицијата, говор и дела од омраза, немаме соодветен одговор од органите на прогон. Сепак, Комитетот забележува дека Обвинителството почнува позитивен тренд на препознавање, регистрирање и процесирање на одредени случаи на дела од омраза и говор на омраза. Но, останува забелешката дека и тука правдата селективно се применува, па така ажурноста и ангажираноста на Обвинителството, на пример, кај регистрирани дела од омраза и говор на омраза кога жртви или засегнати се политички и јавни фигури во нашето општество е поголема, отколку кога станува збор за етничка омраза помеѓу малолетници и омраза кон луѓе од ЛГБТИ-заедницата.

Со оглед на континуираната практика на неспроведување на ефикасни истраги во случаите на несоодветното постапување на овластените полициски службеници, се донесоа и погореопишаните измени во Законот за Јавното обвинителство, со кои се воспостави надворешен, независен механизам за надзор над незаконското полициско постапување и прекумерната употреба на сила од страна на полицијата. Оваа измена на јавнообвинителскиот закон е дел од пакетот измени во седум закони преку кои треба да се осигури законската рамка за воспоставување на овој механизам (Законот за полиција, Законот за внатрешни работи, Законот за извршување на санкциите, Законот за Народниот правобранител, Законот за јавнообвинителската служба, Законот за Јавното обвинителство и Законот за судовите). Сепак, до крајот на 2018 година немаше податоци за тоа како се имплементираат овие законски измени и дополнувања што треба да обезбедат поголема контрола над полициските органи. Затоа, Комитетот укажува дека реформите се ценат и по тоа како се имплементираат новините, а не само по тоа дали се донесени измени или не.

И покрај селективноста, Комитетот сепак го поздравува препознавањето елементи на говор на омраза од страна на Јавното обвинителство во шест случаи, како и покренувањето истраги и кривична постапка во нив. За случајот на говор на омраза поврзан со пожарот во соседна Грција, Обвинителството поднесе обвинителен предлог против М.Н., но постапката сè уште не е почната пред надлежниот суд.

Севкупно, иако има одредени подобрувања, постапувањето на Обвинителството може да се оцени како недоволно ефикасно и нетранспарентно, со што и понатаму потфрла во неговата улога да биде заштитник на правата и слободите на граѓаните.

ЗАКОНИ ЗА АМНЕСТИЈА

Откако минатата година беше усвоен предлог-закон за амнестија на затворениците во РСМ, во јануари 2018 година тој беше донесен од Собранието на РСМ. Со овој закон беа опфатени осудените лица на кои им е изречена казна затвор до шест месеци (кои целосно се ослободуваат од издржувањето на казната), осудените лица на кои им е изречена казна затвор над шест месеци (кои се ослободуваат од издржување на 30% од целокупната казна изречена со правосилна пресуда), додека осудените лица на кои со правосилна пресуда им е изречена единствена казна затвор се ослободуваат од издржување на единствената казна затвор за 30% во делот на претходно утврдените поединечни казни опфатени со амнестија. Во законот се прецизира и дека доколку во единствената казна затвор е утврдена казна затвор за кривично дело што не подлежи на амнестија, осудениот ќе се ослободи од издржување на казната за 30% само во делот на претходно утврдените поединечни казни опфатени со амнестијата.

Член 3 јасно посочува дека амнестијата не се однесува на лицата осудени на казна доживотен затвор и ги наведува делата што ќе бидат изземени од процесот, како кривичното дело убиство (член 123 од Кривичниот законик); делата против изборите

и гласањето (член 158-165-в од КЗ), делата против половата слобода и половиот морал (член 186, 187, 188, 189, 191, 193, 193-а, 193-б и 194 од КЗ); делата против државата (член 305-327 од КЗ); делата против јавниот ред (член 394-а-394-г, од КЗ); како и делата против човечноста и меѓународното право (член 403-418-а и од 418-в до 422 од КЗ).

За осудените лица што се наоѓаат на издржување казна затвор постапката за ослободување или намалување на казната затвор се поведе по службена должност од страна на казнено-поправната установа, а за оние лица што не почнале со издржување на казната затвор – ја иницираше судот што ја донел првостепената пресуда по службена должност, по барање на јавен обвинител или по барање на осуденото лице. Незадоволните од донесените решенија за амнестија имаа право на жалба во рок од 24 часа од приемот на решението, што можат да ја поднесат осуденото лице и лицето кое во корист на осуденото лице може да изјави жалба.

Поголем проблем предизвика извршувањето на овој закон, особено што од затвор беа ослободени луѓе кои долго време поминале во институцијата без да биде направена соодветна подготовка и план за ресоцијализација и вклучување во општествениот живот надвор од затворената институција. Одредени лица кои беа рехабилитирани со овој закон беа пуштени од институцијата без важечки документи за идентификација, што дополнително предизвика проблеми во интеграцијата и ресоцијализацијата на овие луѓе во животот на слобода. Тоа претставува реален ризик за рецидивизам кај овие луѓе, со што на подолг период нема да се постигне главната цел на овој закон, а тоа е решавањето на пренатрупаноста во затворите.

Меѓутоа, најсилни реакции предизвика Законот за амнестија донесен на крајот на 2018 година, со кој им се даде можност на 33-та обвинети во судскиот предмет за 27 април да бидат ослободени од одговорност. Овој закон не ги опфати организаторите на кривичните дела, оние што носеле оружје или извршиле насилство во Собранието на РСМ, како и оние што ја злоупотребиле службената положба. Сепак, со овој закон „се спасија“ сите обвинети пратеници и други лица кои учествуваа во делото, но кои не беа исклучени со погоренаведените одредби.

Хелсиншкиот комитет најостро го осуди донесувањето на ваков закон и укажа дека со ваквата интервенција извршната и законодавната власт извршија упад во независноста на судството и најгрубо го прекршија принципот на владеење на правото. Комитетот укажува дека со донесувањето на ваков закон само се потврди досегашната неказниност и привилегирана позиција на одредени категории граѓани и се потврди дека законите во РСМ не важат еднакво за сите граѓани.

МОНИТОРИРАЊЕ НА СУДСКИ ПОСТАПКИ

Хелсиншкиот комитет и во 2018 година продолжи да следи судски постапки, особено постапките каде што има сериозно прекршување на човековите права. Посебен фокус се стави на следење дела од омраза, говор на омраза, дискриминација, семејно насилство, повреда на правата на ЛГБТИ-заедницата и слично.

Даваме посебен осврт од мониторингот на следниве постапки:

Случај „Крвавиот четврток“ или „Упад во Собранието на РСМ на 27 април 2017“

Од почнувањето на судските рочишта, Хелсиншкиот комитет со особено внимание ја следеше главната расправа во овој предмет. Комитетот во неколку наврати нотираше дека има прекршување на правата на обвинетите во оваа постапка, но по реакциите на одбраната и стручната јавност, судот се коригираше во постапувањето. На почетокот на судењето, мониторинзите на Комитетот нотираа кршење на правата на притворените лица. Поради должината на траењето на рочиштата се случуваше притворените по цел ден да не можат да излезат надвор, а што е уште позагрижувачко (како што алармираа некои од бранителите на овие лица) тие со часови беа оставани без храна и течности, иако затворската институција и судот се должни да им го обезбедат тоа. Судот ги задолжи затворските служби да обезбедат доволно храна за овие лица за време на траењето на рочиштата, по што се поправи оваа неправилност.

Комитетот исто така нотираше дека судот во одреден период го прекрши правото на квалитетна одбрана поради „маратонското“ траење на рочиштата, некогаш и по повеќе од 10-12 часа. Меѓутоа, секогаш мора да се има предвид дека сложеноста на предметот, неговиот обем, фактот дека дел од обвинетите се во притвор, како и големиот број обвинети и огромниот број докази предложени од обвинителството и одбраната, влијаат на интензитетот на закажување и траењето на рочиштата.

Со погоренаведениот Закон за амнестија за настаните од 27 април, од 33-та обвинети во оваа постапка, останаа уште 17 обвинети. Дел од нив, иако можеа да поднесат барање за амнестија, бидејќи не беа опфатени со одредбата за исклучување, не поднесоа барање, оставајќи на судот да одлучи за нивната вина.

Случај „Монструм“

Откако Врховниот суд на РСМ го прифати барањето на надлежниот јавен обвинител и го врати случајот „Монструм“ на повторно одлучување пред основниот суд, предметот од Основното јавно обвинителство го презеде СЈО. Хелсиншкиот комитет ја следеше и претходната постапка, а и повторената постапка од нејзиното почнување.

Иако при сослушувањето на заштитениот сведок, судот најпрвин сакаше да ја исклучи јавноста од овие рочишта, на барање на мониторингот на Хелсиншкиот комитет, судот, по претходно дадена согласност од учесниците во постапката, ја преиспита својата одлука и дозволи постапката да биде јавна, вклучително и за општата јавност. Со ова судот покажа дека транспарентно може да ја води оваа постапка, со почитување на правата на оштетените, но и на обвинетите.

Иако од почетокот на повторената постапка СЈО бара екстрадиција на првообвинетиот и второобвинетиот, а судот постојано е во комуникација со надлежното министерство и барањето за екстрадиција до соседната држава е поднесено од почетокот на постапката, тие сè уште не се екстрадирани. Ова создава одреден револт и недоверба кај роднините и застапниците на жртвите кон судот и институциите на системот, иако ваквата одлука во оваа фаза не зависи од нашите национални органи, туку од институциите на соседната држава каде што престојуваат бегалците.

Случај „Тамара Димоска“

Во 2018 година, Основното јавно обвинителство делумно ја прифати кривичната пријава против лекарите и одговорните во ФЗО за кривична одговорност за смртта на малата Тамара Димоска од Велес. Имено, ОЈО најде дека постои основано сомневање за кривична одговорност на лекарите кои одлучувале во комисиите, како и на одговорните во ФЗО, но дека нема основи на сомневање за поранешниот министер за здравство Н.Т. На ваквата јавнообвинителска одлука Хелсиншкиот комитет даде жалба до Вишото јавно обвинителство, сè уште нема добиено одговор по жалбата.

Инаку, во последниот квартал на 2018 година почна и судската постапка против обвинетите лекари и одговорни лица од ФЗО, што се одлагаше неколкупати поради отсуство на лекарите заради разни службени обврски и патувања и до крајот на годината доказната постапка сè уште беше во фаза на изведување докази од обвинителството. Хелсиншкиот комитет со особено внимание ја следи оваа постапка, не само поради фактот дека има поднесено кривична пријава за покренување на ова обвинение туку и поради фактот дека со ваквото постапување на одредени лица и институции сериозно се загрозува здравјето на граѓаните на РСМ и се доведува во прашање нивниот живот.

Случај „Говор на омраза за пожарите во Грција“

Комитетот ја поздравил одлуката на ОЈО да поднесе обвинение против М.Н. за ширење на расна, национална и верска омраза и нетрпеливост преку ширење говор на омраза, а во врска со пожарите што избија минатото лето во Грција.

Рочиштата пред надлежниот суд не беа почнати до крајот на 2018 година, но Комитетот преку своите набљудувачи ќе ги следи со особено внимание, имајќи предвид дека бројот на кривични постапки за говор на омраза во РСМ е многу мал и дека сега се гради судската практика и промената на законите за овие дела.

Случај „Саздо“

Случајот кога млад човек беше претепан на фреквентна автобуска станица во Скопје од тројца свои врсници и како последица на здобиените повреди падна во коматозна состојба и по десет дена почина, Хелсиншкиот комитет го има регистрирано како дело сторено од омраза поради различната етничка припадност на жртвата и сторителите. Најпрвин, ОЈО го квалификуваше ваквото дело како насилство, но по смртта на младиот човек го преквалификува како убиство сторено на свиреп начин. Меѓутоа, ниту полицијата, ниту обвинителството, во ни една фаза од постапката не го документираа овој случај како дело сторено од омраза.

Комитетот со особено внимание ја следи судската постапка за случајот „Саздо“ од почетокот и со загриженост нотира дека судот во континуитет грубо ги прекршува одредбите на Законот за кривична постапка. Имено, од почетокот на главната расправа за оваа постапка, мониторинзите на Комитетот забележаа дека судечкиот совет, особено претседателот на судечкиот совет, ја води постапката согласно Законот за кривична постапка, што важеше до 2013 година, а не согласно новиот Закон за кривична постапка, што почна да се применува од декември 2013 година, и согласно кој треба и мора да се води оваа постапка. Ваквото грубо кршење на процесниот закон може да ја загрози целата постапка и, од една страна, да доведе до неказнување на сторителите заради процесни повреди, а од друга, да ги загрози правата на обвинетите во постапката. Хелсиншкиот комитет укажува дека судот во секоја постапка, па и во оваа, мора да постапува објективно и непристрасно и строго да се држи до одредбите во постапката, за да им се гарантира фер судење на обвинетите, а на оштетените и на жртвата да им се гарантира заштита на нивните права, со што ќе се задоволи правдата и нема да се доведе во прашање евентуалната осудителна пресуда. До крајот на 2018 година се изведуваа докази предложени од обвинителството.

Од досега набљудуваните случаи и соодветните рочишта, Комитетот забележува дека, иако генерално се почитуваат правата на учесниците во кривичните постапки, особено обвинетите, оштетените и жртвите, се нотира дека во одредени случаи (особено во погоренаведените) во одредени фази имаше прекршување на правата на некои од учесниците и непочитување на одредбите на кривичната постапка. Ова беше евидентно во постапките што се водеа согласно Законот за кривична постапка од 2010 година со примена од 2013 година. Имено, беше забележливо дека дел од судиите и судечките совети не постапуваат соодветно овој закон, дека некои дури прават сериозни прекршувања на постапката, водејќи се согласно принципите и одредбите од стариот закон, иако треба да ги водат постапките по новиот ЗКП. Меѓутоа, впечатливо беше непостапување или постапување спротивно на одредбите од новиот ЗКП и од страна на обвинителството и бранителите на постапката. Во некои предмети, тоа се објаснуваше со неможност да се применат некои одредби поради немање на соодветна техничка опрема и можности. Од тие причини, Комитетот препорачува дека, и покрај досега спроведените многубројни обуки за примената на новиот ЗКП на судии, адвокати и обвинители, потребно е понатамошно обучување, но и коригирање за вакви пропусти од страна на повисоките судови. Почитувањето и правилната примена на законите е еден од главните елементи на принципот на владеење на правото, па од тие причини судовите мораат да осигурат уедначена примена на процедуралните закони. Така ќе придонесат за почитување на правото на фер судење и ќе ја зајакнат правната сигурност на граѓаните.

ПОСТАПКИ ПРЕД ЕСЧП

ИНИЦИРАНИ ПОСТАПКИ/ПОДНЕСЕНИ АПЛИКАЦИИ

Хелсиншкиот комитет за човекови права во 2018 година изготви и поднесе апликација за повреда на човековите права пред Европскиот суд за човекови права во Стразбур. Се работи за случај каде што дете на возраст од десет години при медицинска интервенција било физички и вербално малтретирано од страна на медицински персонал во една болница во внатрешноста на републиката. Иако случајот веднаш бил пријавен прво во полиција, а потоа и во надлежното обвинителство, обвинителството ја отфрлило кривичната пријава. Откако беа исцрпени сите домашни правни средства, малолетниот апликант со правна помош од страна на Хелсиншкиот комитет и адвокат поднесе навремена апликација до ЕСЧП во Стразбур. Апликацијата беше прифатена како дозволена и се наоѓа во фаза на одлучување пред Европскиот суд.

КОМУНИКАЦИЈА СО ЕСЧП ЗА ТЕКОВНИ АПЛИКАЦИИ

Во предметот X and Y против Македонија, поднесена поради полициска бруталност врз апликантите, Хелсиншкиот комитет беше повикан како замешувач (third party intervention), по што Хелсиншкиот комитет ја изготви комуникацијата и во дадениот рок ја поднесе до судот.

Во предметот Бошковски против Македонија, во април 2018 година Хелсиншкиот комитет како застапник на апликантот поднесе пишани опсервации во дадениот рок до ЕСЧП, произнесувајќи се по наводите на државата дадени во нејзините пишани опсервации.

ЗАВРШЕНИ ПОСТАПКИ ПРЕД ЕСЧП

За случајот Жаклина Димовска против Македонија, до Европскиот суд беше поднесено известување дека Основното јавно обвинителство Скопје почна кривична постапка против пријавените лица поради основано сомневање дека тие со сторување, односно со пропуштање се виновни за влошување на здравствената состојба и смртта на малолетната ќерка на апликантката. По ова, судот испрати допис со кој нè информираше дека апликацијата е недопуштена и дека предметот се затвора.

За случајот Фрчковски против Македонија, каде што апликантот имаше поднесено апликација до судот поради спроведена лустрација против него, во текот на 2018 година ЕСЧП побара одговор дали апликантот останува кон поднесената апликација, за што беше доставен уреден одговор. По оваа комуникација, Европскиот суд донесе одлука дека апликацијата ја прогласува за недопуштена и дека предметот се затвора.

ИЗВРШУВАЊЕ НА ДОБИЕНИ ПРЕСУДИ ОД ЕСЧП

Во 2017 година ЕСЧП донесе пресуда за апликацијата на Православната охридска архиепископија (ПОА), односно Грко-православна охридска архиепископија на Пекката патријаршија, која стана извршна во април 2018 година. До затворањето на овој извештај, пресудата на ЕСЧП 3532/07 сè уште не е извршена во целост, односно од страна на државата исплатени се паричниот надоместок и трошоците досудени од судот, но црквата сè уште не е регистрирана во соодветниот регистар, а процесот е во тек.

The image features a series of parallel diagonal stripes in a dark blue color, set against a white background. The stripes are partially covered by a textured, grainy pattern that appears to be a close-up of a surface or a digital noise effect. The stripes and texture are oriented from the top-left towards the bottom-right.

**ЕДНАКОВ
ТРЕТМАН**

ДИСКРИМИНАЦИЈАТА ВО 2018 ГОДИНА

Во текот на 2018 година Хелсиншкиот комитет за човекови права континуирано ја следеше состојбата во полето на дискриминација на целата територија на Република Северна Македонија, со цел превенција и заштита од дискриминација преку обезбедување на правна помош на жртвите од дискриминација, информирање на јавноста за случаите на дискриминација и постапувањето и ефикасноста на механизмите за заштита од дискриминација. Дополнително, претставници на Хелсиншкиот комитет учествуваа во работната група за изработка на нов предлог-закон за спречување и заштита од дискриминација.

Генералната слика во однос на превенцијата, заштитата и спречувањето на дискриминацијата во 2018 година соодветствува со онаа од 2017 година, што само покажува дека државата и изминатата година не ја приоритизира дискриминацијата како подрачје за подобрување и унапредување. Освен по примени пријави за случаи на дискриминација, Комитетот постапуваше и по случаи што ги евидентира преку мониторинг на медиумите, социјалните мрежи, огласите за вработување и преку мониторинг на состојбата во општеството, постојните политики и практики.

Во текот на годината беа документирани вкупно 22 случаи на дискриминација, што отсликуваат системски проблеми за Ромите, жените, особено жените од малцинските етнички заедници и самохраните мајки, лицата со попреченост и немнозинските религиски заедници. Според статистичките податоци, видно е дека најголем дел од случаите се однесуваат на дискриминација врз основа на пол и род, попреченост, етничка припадност и семеен и брачен статус.

Во однос на областите во кои беше извршена дискриминацијата, најзастапени се пристапот до добра и услуги, а веднаш потоа следуваат и работните односи, образованието и здравството. Здруженијата на граѓани и понатаму беа најактивни во делот на покренување на свесноста и информирање на граѓаните за дискриминацијата и заштитните механизми. Продолжија реакциите и известувањата за состојбите со дискриминацијата од страна на Народниот правобранител, а забележано е апсолутно пасивизирање на Комисијата за заштита од дискриминација во овој дел.

ДИСКРИМИНАЦИЈА ВО ПРИСТАПОТ ДО ДОБРА И УСЛУГИ

Во оваа област беа детектирани неколку случаи на дискриминација во пристап до добра и услуги по различни основи. Загрижувачки е што продолжи трендот на ограничување на пристапот до добра и услуги врз Ромите врз основа на нивната етничка припадност, проблем што беше детектиран и во 2017 година. Овој пат стана збор за ограничување на пристапот до кафе-бар во Прилеп, за што беше спроведено тестирање на ситуација. Тестирањето покажа дека тестерите Роми беа спречени да влезат во кафе-барот, со образложение дека сите слободни маси во моментот кога тестерите се обиделе да влезат во кафе-барот биле резервирани. Од друга страна, на контролните тестери, кои беа Македонци, им беше дозволен пристап до кафе-барот и беа услужени од страна на персоналот. За овој случај Хелсиншкиот комитет иницираше постапка пред Комисијата за заштита од дискриминација. Постапката сè уште е во тек.

Друг случај се однесуваше на дискриминација врз основа на личен, семеен статус и возраст во пристап до Музејот за илузии „Илузиум“ за самохрана мајка и дете под 14 години. Ценовникот на музејот предвидува промотивни цени за семејни билети за двородителски семејства кои имаат две деца, додека за еднородителските семејства не се предвидени вакви промотивни цени. Исто така, ценовникот на музејот предвидува попуст на цените на билетите за децата под 14 години, додека таков попуст не е предвиден за деца на 14 години. Хелсиншкиот комитет за овој случај поведе постапка пред Комисијата за заштита од дискриминација, што, за жал, заврши негативно, односно Комисијата донесе мислење дека во конкретниот случај не постои дискриминација.

Третиот случај се однесуваше на дискриминација врз основа на религија и верско уверување во пристап до ресторанот „Портофино Остериа и Бар“ на девојка која носела хиџаб. Имено, во конкретниот случај ресторанот не ѝ дозволил пристап на девојка која носела хиџаб и била придружувана од неколку свои пријателки кои не носеле хиџаб, со образложение дека сите маси во ресторанот се зафатени, иако повеќето од масите во ресторанот во тој момент биле слободни. Половина час откако не им бил дозволен пристап, во ресторанот се вратила една од пријателките на дискриминираната девојка и без проблем била примена во ресторанот. Хелсиншкиот комитет за овој случај поведе постапка пред Комисијата за заштита од дискриминација. Комисијата донесе позитивно мислење со кое утврди дискриминација и даде препорака за нејзино отстранување. Комисијата воедно му наложи на ресторанот да упати јавно извинување до дискриминираната девојка. Извинувањето на ресторанот беше објавено во дневен весник.

ДИСКРИМИНАЦИЈА ВО РАБОТНИТЕ ОДНОСИ

Најголемиот број од документираните случаи на дискриминација во оваа област беа врз основа на пол и род и се однесуваа на жени. Во првиот случај се работеше за дискриминација на жени кои користеле породилно отсуство и поради тоа не им бил платен регрес за годишен одмор (К-15) од страна на работодавачите. Согласно Општиот колективен договор за приватниот сектор од областа на стопанството, секој вработен кој работел кај работодавачот најмалку шест месеци во тековната година има право на регрес за годишен одмор. Дел од работодавачите, вклучувајќи ја и Организацијата на работодавачи, произволно ја толкуваа оваа одредба на колективниот договор, односно сметаа дека со отсуството заради бременост, раѓање и родителство, не се исполнува условот од шест месеци континуирано работење кај ист работодавач. Ваквото толкување беше практикувано и од страна на повеќе подрачни единици на Државниот инспекторат за труд. Со оглед на тоа што жените најмногу го користат правото на отсуство заради бременост, раѓање и родителство, ваквото толкување на одредбите на колективниот договор претставува дискриминација врз основа на пол и род. По иницираната постапка од страна на Хелсиншкиот комитет за автентично толкување на колективниот договор, Комисијата за толкување на општиот колективен договор за приватниот сектор од областа на стопанството одлучи дека на жените кои користеле отсуство заради бременост, раѓање и родителство, а се во работен однос шест месеци кај ист работодавач во тековната година, им следува регрес за годишен одмор.

Другиот случај се однесува на дискриминација на жена со физичка попреченост во пристап до местото каде што ги извршува работните задачи. Имено, странката е вработена во фирма за одржување хигиена и своите работни активности ги извршува на повеќе катови во Министерството за транспорт и врски. Затоа што еден од лифтовите во министерството не бил во употреба, странката имала отежнат пристап до местото каде што требала да ги извршува работните обврски. По реакција на Хелсиншкиот комитет, Министерството делумно го отстрани дефектот на лифтот и тој бил достапен од првиот кат на Министерството. Со оглед на фактот дека и ваквата ситуација ѝ го отежнува пристапот на странката до местото каде што треба да ги извршува работните обврски, Хелсиншкиот комитет останува во комуникација со Министерството за целосна поправка на лифтот и овозможување пристап на лицата со физичка попреченост.

ДИСКРИМИНАЦИЈА ВО ЗДРАВСТВОТО

Најиндикативен документиран случај на дискриминација во областа на здравството во годината беше случајот на дискриминација од страна на Општата болница во Струмица кон жени врз основа на семеен и брачен статус. Имено, на акушерското одделение на болницата, каде што се врши прием на пациентите, беше поставено соопштение дека пациентките кои доаѓаат на акушерското одделение со себе треба да носат извод од матичната книга на венчани. Со ваквото известување болницата изврши дискриминација и вознемирување врз основа на семеен и брачен статус. Хелсиншкиот комитет се обрати до Комисијата за заштита од дискриминација, барајќи од Комисијата да испита дали болницата, согласно ваквото соопштение, им дава здравствени услуги само на бремените пациентки кои се венчани и носат извод од матична книга на венчани, а бремените жени кои не се венчани или од оправдани причини не можат да донесат извод, не можат да добијат услуги, односно дали овие жени не можат да се породат во болницата. Хелсиншкиот комитет испрати реакција и до болницата, барајќи да се отстрани ваквото соопштение. Болницата, веднаш по примањето на реакцијата, го отстрани дискриминаторското соопштение.

ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

Годината ја одбележа одложувањето на донесувањето на новиот закон за спречување и заштита од дискриминација. Предлог-законот беше доставен до Собранието на Република Македонија уште во мај 2018 година од страна на Министерството за труд и социјална политика, по инклузивниот процес на изработка на предлог-законот во кој беа вклучени сите активни чинители, вклучително и претставници на Хелсиншкиот комитет. Спротивно на сите меѓународни препораки и ветувања од страна на Владата и парламентарното мнозинство дека законот ќе биде донесен до крајот на 2018 година, законот не беше усвоен во овој извештаен период.

На последната седница на Комисијата за труд и социјална политика во Собранието во 2018 година, пратеничката од партијата ДОМ достави предлог овој закон да биде ставен како прва точка на дневниот ред и да се отвори дебата по ова законско решение. Против предлогот за ставање на законот како прва точка на дневниот ред на седницата на Комисијата негативно се изјасниле пратениците од политичката партија ВМРО-ДПМНЕ, еден пратеник од партијата ДУИ и пратеник од партијата ПЦЕР. На седницата на Комисијата, меѓу другото, членовите развиле расправа за спротивноста на предметниот закон со религијата, што само по себе претставува скандал, имајќи предвид дека Република Македонија е секуларна држава. Сепак, крајниот исход од расправата е вклучување на законот на дневен ред, но како четврта точка, што повторно значеше пролонгирање на постапката за донесување на законот. На оваа одлука на Комисијата ѝ претходеше повеќекратно избегнување законот да биде ставен

на дневен ред од страна на претседателот на Комисијата. Препораки за усвојување на овој закон и усогласување на другата законска регулатива се дел од извештајот на Европската комисија и тој позитивно беше оценет и од Венецијанската комисија на Советот на Европа. Дополнително, една од забелешките на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW Комитетот) во последните заклучни согледувања и препораки за државата се однесуваа на бавниот процес на донесување на законот.

Континуираното одложување на разгледувањето и усвојувањето на законот го одложи и унапредувањето на заштитата што им се дава на граѓаните во случаите на дискриминација. Со сведување на расправата за тоа дали законот ќе се стави на дневен ред на разгледување од страна на Комисијата и употребување на аргументот дека законот е спротивен со религиските убедувања се покажа несериозност од страна на пратениците и недостаток од волја да се донесе закон што сеопфатно ќе обезбеди превенција и заштита од дискриминација.

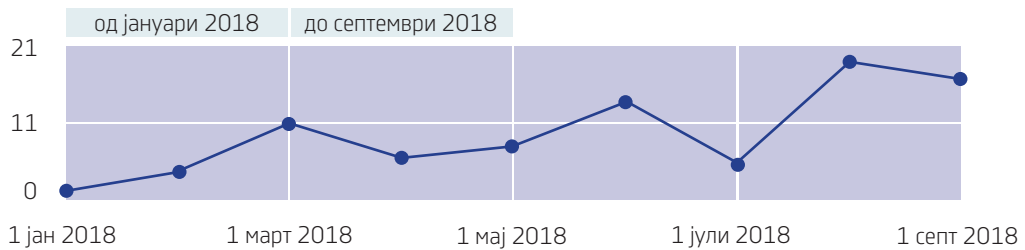
The background features several thick, parallel diagonal stripes in a vibrant blue color, running from the top-left towards the bottom-right. These stripes are set against a white background that is partially covered by a complex, repeating geometric pattern of small, interconnected triangles and polygons, creating a textured, crystalline effect. The pattern is most prominent in the upper-left and lower-right quadrants, with some smaller, isolated fragments scattered throughout.

**ГОВОР
НА ОМРАЗА**

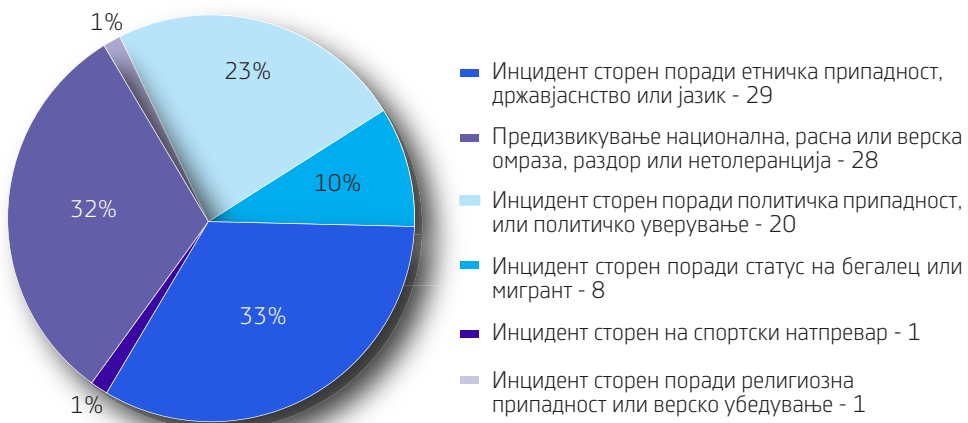
Хелсиншкиот комитет за човекови права од 2014 година почна со реализација на активности поврзани со следење и регистрирање на говорот на омраза на територијата на целата држава. Во 2018 година, Комитетот пристапи кон воспоставување на сеопфатен механизам за мапирање и документирање на овие негативни општествени појави како одговор на зголемениот тренд на говор на омраза, особено на социјалните медиуми. Методолошки, следењето и пријавувањето на говорот на омраза и инцидентите од омраза се одвиваше преку интерактивни интернет-алатки www.govornaomraza.mk и www.zlostorst-vaodomraza.mk. Со цел обезбедување веродостојност на пријавите, Хелсиншкиот комитет вршеше проверка и одобрување на пријавениот материјал, по што податоците стануваат дел од збирната статистика што ја генерираат овие интернет-алатки.

Во 2018 година најмногу случаи на говор на омраза беа регистрирани во јули и септември, особено врз основа на етничка и политичка припадност. Овие месеци содејствуваат со преговорите со Република Грција и потпишувањето на Преспанскиот договор, како и најавата за организирање референдум.

Табела – Временски приказ на внесувања на инциденти поврзани со говорот на омраза 2018

Табела – Структура на инциденти 2018

Од анализираните податоци евидентно е дека говорот на омраза продуцира дела од омраза особено по основа на етничка и политичка припадност. Еднакво, податоците собрани за говор на омраза, како и оние за дела од омраза укажуваат дека најголем број регистрирани случаи на говор на омраза и дела на омраза се сторени по етничка основа и најчесто помеѓу припадници на македонската и албанската етничка заедница.

Иако податоците за говор на омраза за изминатите години покажаа дека хомофобичниот говор е присутен во јавноста, а особено на социјалните мрежи, жртвите на делата од омраза по основа на сексуална ориентација и родов идентитет во последните години не се охрабрени да ги пријавуваат ниту пред надлежните институции, ниту пред граѓанските организации, што се должи на досегашното непостапување и/или несоодветно постапување на институциите и по веќе пријавените дела по овие основи и несоодветната заштита на жртвите.

Исто така, во 2018 година говорот на омраза произлезен од политичарите за време на јавните дебати и политички кампањи најчесто резултираше со извршување дела од омраза сторени од нивните поддржувачи и симпатизери. Во трката по сензационализам и читаност, медиумите забораваат на нивната законска и етичка обврска да ги филтрираат содржините што ги пренесуваат во јавноста, а не да служат како канал за ширење на дискриминаторски говор и говор на омраза.

ГОВОР НА ОМРАЗА И ДЕЛА ОД ОМРАЗА КОН БЕГАЛЦИТЕ

Во текот на 2018 година, иако во помал број во споредба со претходната година, повиците на насилство, навредите и ксенофобичниот говор кон бегалците и мигрантите беа присутни во јавноста.

Хелсиншкиот комитет на www.govornaomraza.mk регистрира три случаи на говор на омраза насочени кон бегалците и мигрантите. Интензитетот на говор на омраза и навреди кон бегалците беше најзастапен на социјалните мрежи. Во еден од регистрираните случаи станува збор за статус на „Фејсбук“ на професорка на Правниот факултет „Јустинијан Први“.¹ Во напишаниот статус, професорката ги нарекува мигрантите крадци, силувачи и ги предупредува граѓаните дека, сега, кога ќе се населат тука во државата ќе треба да ги трпат сите тие работи. Говор на омраза дополнително се шири во коментарите на нејзината објава. Во другите два случаи станува збор за споделена фотографија со бегалците како се споредени со кучиња на навредлив начин со кој ги омаловажува, навредува и шири невистини и предрасуди.² Фотографијата е споделена на страницата на „Фејсбук“ наменета за промоција на правата на бегалците.

1 <http://www.govornaomraza.mk/reports/view/943>.

2 Ибид.

The background features a series of parallel diagonal stripes in a dark blue color, slanted from the top-left towards the bottom-right. These stripes are set against a white background that is filled with a fine, grainy, textured pattern, resembling a halftone or a fine mesh. The overall composition is dynamic and modern.

**ДЕЛА
ОД ОМРАЗА**

Во периодот од 1 јануари до 31 декември 2018 година Хелсиншкиот комитет регистрираше вкупно 123 дела сторени од омраза, што претставува речиси удвојување на бројот на дела споредено со 2017 година. Од вкупно 123 инциденти, до крајот на годината беа верификувани 60 инциденти, додека 63 останаа неверификувани.

Инаку, процесот на верификација на инцидентите се одвиваше преку барање информации и соодветен одговор по пат на допис од страна на МВР, како и редовно следење на дневните билтени на Министерството и на медиумските известувања за одредени инциденти. Неверификуваните дела, сепак, беа евидентирани поради постоење пристрасност, врзана за перцепцијата на жртва/сведок, разликите помеѓу сторителот и жртвата по етничка или политичка припадност, непостоењето на други можни мотиви, фреквенцијата на слични инциденти, како и локацијата и тајмингот на сторување на делата. Голем дел од неверификуваните инциденти се однесуваат на случки во етнички мешани средини, населби и училишта, во автобуси или во близина на автобуски постојки, особено кога станува збор за автобуски линии користени од лица што им припаѓаат на различни етнички заедници и сл. Понатаму, неверификуваните инциденти остануваат препознатливи и по видот на инцидентот (напади во автобуси или на автобуски постојки, тепачки помеѓу две групи или, пак, напад на една група малолетници врз една или повеќе жртви и сл.).

Што се однесува до мотивот за извршување на делото од омраза, 64% од инцидентите биле извршени поради етничката припадност на жртвата, поради што овие инциденти се најбројни, а по нив следуваат инцидентите што биле извршени поради политичката припадност на жртвата и кои сочинуваат четвртина од вкупниот број инциденти (25%). Следни по бројност се инцидентите што предизвикале расна, национална и верска нетрпеливост (13,8%), инцидентите сторени поради статусот на бегалец/мигрант (4,8%), религија и верско уверување (3,2%). Оваа година е регистриран и еден случај на дело од омраза поради попреченост на жртвата (0,8%). Наспоменуваме дека и оваа година (2018) не е забележан инцидент сторен исклучиво поради сексуалната ориентација на жртвата.

Бројот на инциденти од омраза сторени поради политичката припадност или политичкото уверување на сторителите/жртвите е особено забележливо пред и за време на донесување на одредени политички одлуки, како носењето на Законот за употреба на јазиците, потпишувањето на Преспанскиот договор, Референдумот 2018 година и гласањето на уставните измени во Собранието.

Во 2018 година најголем број од регистрираните инциденти (67) ги исполнуваат елементите на кривично дело насилство (бидејќи се сторени на отворено, пред повеќе луѓе, на пример во училиштен двор, на автобуска постојка во фреквентни часови, во автобус и сл., на спортски натпревари и сл.). Меѓутоа, од страна на органите на прогонот повеќето вакви инциденти, особено оние помеѓу млади луѓе и малолетници, се квалификуваат како прекршоци и со тоа не се евидентираат како дела од омраза во службената статистичка евиденција на државата. Ваквото квалификување на овие дела не претставува соодветен одговор од државата, а на сторителите им се праќа

порака дека тие или нема да одговараат или нивното санкционирање е минорно, со што не се исполнуваат целите на казнувањето – да дејствува превентивно како за сторителите, така и за идните сторители на такви дела.

Оштетувањето имот е регистрирано кај 26 инциденти, и тоа најчесто е кај инцидентите сторени заради политичка припадност или религија и верско убедување (оштетување возила, домови, други предмети, верски или државни објекти, како и штабови на политички партии).

Од 123 регистрирани инциденти, во 18 инциденти жртвите се здобиле со телесни повреди, а едно лице го загуби животот како резултат на здобиените телесни повреди, на крајот на јуни 2018 година. Ваков вид последици најчесто се регистрирани кај делата што се предизвикани поради етничка припадност.

Конкретно, за случајот со младиот навивач, кој од тројца свои врсници од албанска етничка припадност беше нападат, претепан и како последица на повреди го загуби животот, Хелсиншкиот комитет поднесе неколку дописи до надлежното Јавно обвинителство со цел овој случај да се работи со особено внимание, да се спроведе целосна и темелна истрага и соодветно на прибраните докази да се обвинат сторителите. Комитетот реагираше и во јавноста со соопштение, притоа повикувајќи на разумност кај двете етнички групи и осудувајќи го говорот на омраза, особено од страна на јавни личности и политички фигури, наведувајќи дека таквиот говор може само да доведе до ескалација на насилствата и до дополнителни жртви на дела од омраза. Случајот на почетокот беше квалификуван како насилство, а по починувањето на повреденото момче да биде квалификуван како убиство на свиреп начин. Постапката пред првостепениот суд сè уште е во тек.

Загрозување на сигурноста како дело е нотирано кај 15 инциденти од омраза, и тоа повторно се случаи каде што делото се случило поради политичка припадност на жртвата или на сторителот.

Дури 11 случаи ги исполниле елементите на кривичното дело предизвикување на национална, расна и верска омраза, а дел од овие инциденти соодветно ги имаат процесирани и органите на прогонот (полиција и обвинителство).

Разбојништво како кривично дело било евидентирано во шест регистрирани случаи, и тоа кај инцидентите сторени кон бегалци/мигранти.

Регистриран е еден случај на предизвикување на општа опасност со палење возило на политичар.

Во 2018 година продолжува трендот како сторители на делата од омраза главно да се јавуваат млади лица и малолетници. Значителни 36% од жртвите се лица под 18-годишна возраст, а има инциденти каде што жртвите имале и по 12-13 години. Во другите случаи најголем дел од жртвите се млади лица. Не е занемарлив бројот и на малолетни сторители на дела од омраза, па така од вкупно 319 евидентирани сторители, 72 биле малолетни што е речиси четвртина од вкупниот број сторители (22%).

Ова е сериозен индикатор дека толеранцијата кај младата популација значително е намалена, особено кај младите од различна етничка припадност (најчесто помеѓу младите од македонска и албанска припадност). Надлежните институции со особено внимание мораат да го следат овој феномен и тренд, да работат на превенција на ваквиот непожелен тренд преку воведување на едукативни програми за соживот и толеранција, од една страна, а од друга страна, да ги регистрираат и соодветно да ги квалификуваат инцидентите од омраза во кои жртви и/или сторители се малолетници и млади луѓе, темелно и целосно да ги истражат и со особено внимание да ги водат постапките, за да бидат виновните казнети согласно законот во фер, непристрасна и објективна постапка врз основа на докази без разумен сомнеж. На тој начин ќе дадат правилна порака до јавноста и до другите млади луѓе дека насилството од омраза не се толерира и дека секој што ќе се впушти во такви дејствување ќе биде соодветно санкциониран.

Најголемиот број инциденти од вкупните 123 инциденти се регистрирани во Скопје (85 или 69%). Потоа следуваат Прилеп (11), Куманово (4), Тетово (4), Велес, Неготино, Битола и Веница (2) и Струмица, Кичево, Табановце, Маврово, Гевгелија, Демир Хисар, Гостивар, Делчево и Охрид (1).

Од инцидентите регистрирани во Скопје, дури 20 се случиле на територијата на општина Гази Баба, 19 во Чаир, 17 во Центар, седум во Аеродром, во Карпош и во Бутел регистрирани се по пет инциденти од омраза, Кисела Вода и Ѓорче Петров по четири и Арачиново, Студеничани, Чучер Сандево и Петровец по еден регистриран инцидент од омраза.

Поразителна е и бројката од само 24 откриени сторители од страна на Министерството за внатрешни работи, против кои беа поднесени кривични пријави, во само осум од регистрираните инциденти од омраза. Ова е сериозен индикатор дека Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство со поголемо внимание мораат да ги следат и да ги работат ваквите случаи, да постапуваат и по допрен глас и да спроведуваат навремени, брзи, темелни и целосни истраги. Злосторствата од омраза имаат далекусежни штетни општествени импликации. Кога повеќе сторители би биле идентификувани и изведени пред лицето на правдата, справувањето со оваа појава ќе стане поефикасно.

ЗАТВОРЕНИ ИНСТИТУЦИИ

Во рамките на својот мандат, Хелсиншкиот комитет продолжи со набљудување на состојбата во затворите и во 2018 година. Соработката помеѓу Хелсиншкиот комитет и Управата за извршување на санкциите се зацврсти со потпишување Меморандум за соработка. Во текот на годината беа забележани одредени подобрувања во однос на состојбата во казнено-поправните установи, особено во поглед на намалување на пренатрупаноста во затворите по донесување на Законот за амнестија во јануари 2018 година.

Меѓутоа, сепак, условите на кои се изложени затворениците за нивен престој и издржување на казната продолжуваат да се во спротивност со стандардите за третман воспоставени со сите релевантни меѓународни инструменти за човекови права.

ЗАТВОРСКА ПРЕНАТРУПАНОСТ И НЕСООДВЕТЕН ТРЕТМАН

Со донесување на Законот за амнестија на почетокот на годината се адресираше прашањето на пренатрупаност во затворите. Според податоците од Управата за извршување на санкциите околу 800³ осудени лица кои издржувале казна затвор беа опфатени од Законот.

Во однос на бројната состојба во затворите, според податоците добиени од Управата за извршување на санкциите, заклучно со 31 декември 2018 година вкупниот број на сместени осудени лица изнесуваше 1.954 во сите казнено-поправни установи. Вкупниот капацитет на сите казнено-поправни установи изнесува 2.026 осудени лица. Бројките укажуваат на намалување на бројот на осудени лица за 30% од претходната година. Според податоците за дадениот период, во КПД Идризово бројката изнесуваше 1.222 осудени лица, што, споредбено со бројката од 1.786 осудени лица за минатата година, укажува на намалување за 32%. Во женското одделение на КПД Идризово, заклучно со 31 декември 2018 година, беа сместени вкупно 53 осуденички.

Во текот на 2018 година беа отворени нови објекти во КПД Идризово за сместување на 546 осудени лица. Според податоците добиени од Управата за извршување на санкциите, новите објекти се предвидени како објекти за отворено и полуотворено одделение, со четирикреветни ќелии и во согласност со меѓународните стандарди.

Од споредбата на официјалните податоци за дадениот период, што се однесуваат на просторниот капацитет, споредено со бројот на осудени лица што се сместени во соодветните казнено-поправни установи надвор од Скопје, надминување на капацитетот на установата беше забележано во затворите во Струмица (33%), Штип (11%) и во Тетово (29%), иако овие бројки, споредбено со минатата година, бележат значителен пад, односно бројката се намали за повеќе од 100% во секоја установа поединечно.

И покрај намалување на пренатрупаноста во затворите, проблемот со хигиена и несоодветни услови во затворите што не беа предмет на реконструкција, опстојува и понатаму. Во посетите остварени од претставници на Хелсиншкиот комитет и преку разговор со осудени лица, беше нотиран проблемот со неодвоени санитарни јазли во ќелиите, недоволна вентилација, како и појава на мувла и влага. проблемот со недостатокот на соодветен кадар во затворите, особено кога станува збор за воспитувачи и социјални работници, во корелација со програми на ресоцијализација што не постојат претставува системски проблем, што доколку не се адресира соодветно ќе продолжи да предизвикува негативни последици кај затворениците по нивно пуштање на слобода.

³ <https://sdk.mk/index.php/makedonija/815-zatvorenitsi-ke-bidat-opfateni-zakonot-za-amnestija/>.

Во 2018 година, преку разговор со затвореничка од КПД Идризово Хелсиншкиот комитет доби информации дека жените-затворенички немаат пристап до телефон за остварување контакти со нивните семејства. Според стандардите на КСТ, „одржувањето контакти со надворешниот свет е од суштинско значење, особено со своето семејство и со блиските пријатели. Во таа насока КСТ ја нагласува потребата од флексибилност во визави посетите и телефонските разговори, особено во случаи кога семејството на осуденото лице не живее во непосредна близина, па следствено остварувањето на посетата би било непрактично“. Во извештајот за Република Македонија на КСТ од 2016 година, како една од клучните забелешки при посетите беше ограничениот пристап до телефон во затворите во Република Северна Македонија. Имајќи го ова предвид, КСТ во своите препораки наведе дека е потребно „да се овозможи затворениците и нивните семејства да одржуваат контакти достоинствено и почитувајќи ја нивната приватност“.

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Со пренесувањето на надлежноста кај Министерството за здравство за давање на примарна здравствена заштита во казнено-поправните установи се продлабочи проблемот на несоодветен здравствен третман на затворениците. Како резултат на некомуникација помеѓу институциите и недоволната екипираност со медицински персонал во затворите, затворениците се соочуваат со отежнат пристап до лекар и примање на несоодветни лекарства. Како еден од честите проблеми што затворениците ги истакнуваат во своите претставки е ненавременото реагирање од страна на установите кога е потребно лекување надвор од затворот. Имено, согласно Законот за извршување на санкциите, осудените лица можат да побараат на свој трошок да биде извршен специјалистички преглед надвор од установата, а воедно, доколку е неопходно, можат да побараат и прекин на затворската казна за лекување надвор. Во голем дел од случаите, затворениците воопшто не добиваат одговор по нивните барања, а кога евентуално ќе добијат одговор, веќе е предоцна и го пропуштиле терминот во здравствената установа. Ненавременото постапување од страна на установата може да предизвика дополнително нарушување на здравствената состојба на осуденото лице.

Во однос на бројот на осудени лица во казнено-поправните установи кои се корисници на метадонска терапија, тој изнесува 232 лица, заклучно со декември 2018 година.

Од податоците добиени од Управата за извршување на санкциите, регистрирани се 50 лица заболени од хепатитис Ц во затворите. КПД Штип има регистрирано 35 осудени лица заболени од хепатитис Ц, ВПД Тетово – пет, КПУ Куманово – три, КПУ Битола – два, додека, пак, КПУ Прилеп и КПУ Гевгелија по едно лице заболено од хепатитис Ц. КПД Идризово нема точна бројка на заболени лица од хепатитис Ц, меѓутоа во разговор со затворскиот лекар беше истакнато дека околу 60% од регистрираните зависници од метадон во затворот се заболени од хепатитис Ц.

Жените-затворенички сè уште немаат соодветен пристап до здравствени услуги, а согласно разговорите со нив, имало случаи каде што затворскиот лекар не ги посетувал во континуитет со месеци. Недостатокот на гинеколог во женското одделение во КПД Идризово останува проблематично, имајќи предвид дека жените кои издржуваат казна затвор имаат родово-специфични здравствени потреби, не само во однос на бременост и пред- и пост-натална нега туку и во насока на нивното репродуктивно и сексуално здравје, како и превентивни прегледи за рак на гради и матка. Во текот на 2018 година беше регистриран случај на смрт на жена-затвореничка, која била дијагностицирана со рак и задржана во ќелија повеќе од два месеца без лекарска помош и соодветна терапија⁴. Состојбата со здравствената заштита на жените-затворенички, Хелсиншкиот комитет ја адресираше пред Комитетот за елиминација на дискриминација на жените во Женева.

СМРТНИ СЛУЧАИ

Во текот на 2018 година беа регистрирани девет смртни случаи во казнено-поправните установи. Од регистрираните случаи, три се заведени како самоубиство со бесење во сопствената ќелија. Смртта на тројца затвореници настапила во клиника, каде што биле однесени поради влошена здравствена состојба, на двајца за време на користење поволност (годишен одмор) и еден за време на бегство.

Во својот Трет генерален извештај⁵, КСТ даде неколку препораки за превенција на самоубиства во затворите. Имено, затворскиот менаџмент, вклучувајќи го и лицето одговорно за здравствената заштита во затворите, треба да обезбедат соодветна свесност за превенција на самоубиство во својата организациската поставеност и да предвидат соодветни процедури. Потребни се активни напори за превенција на самоубиства преку предвидување мониторинг, поддршка и развивање на однос на доверба помеѓу затворениците и вработените во затворот. Треба да се преземат мерки за да се обезбеди соодветна координација на напорите за превенција на самоубиство, особено преку редовни и чести состаноци помеѓу мултидисциплинарен тим и со соодветен придонес од страна на специјалисти во смисла на психијатри и воспитувачи.

Затвореници под ризик за самоубиство имаат потреба од итна медицинска поддршка и треба да бидат под специјална операција. Занемарувањето во идентификација на овие затвореници и/или во преземањето на соодветни мерки се предмет на критика во извештаите на КСТ. Во такви случаи, Европскиот суд за човекови права утврди прекршувања на член 2 (право на живот) и/или член 3 (забрана за тортура и нехуман или деградирачки третман и казна) од Европската конвенција за човековите права.⁶

4 СкопјеИнфо.мк. „Почина затвореничка од „Идризово“ – болна од карцином, која два месеца лежела во затворска соба без соодветна терапија и нега“ – <https://skopjeinfo.mk/pochina-zatvorenichka-od-idrizovo-bolna-od-karcinom-ko-ja-dva-meseци-lezhela-vo-zatvorska-soba-bez>.

5 CPT/Inf (98)12.

6 Keenan v. UK 27229/95; Güveç v. Turkey 70337/01; Riviere v. France 33834/03; Renolde v. France 5608/05; De Donder and De Clippel v. Belgium 8595/06; Dybeku v. Albania 41153/06; Ketreb v. France 38447/09; Mouisel v. France 67263/01; Tarariyeva v. Russia 4353/03.

Согласно препораките на Комитетот за превенција од тортура, секоја смрт на затвореник треба да биде предмет на темелна истрага, меѓу другото, за да се утврди причината за смртта, фактите што довеле до смрт, вклучувајќи ги и факторите што придонеле, како и дали смртта можела да се спречи. Понатаму, кога едно лице умира во затвор (или наскоро по трансферот од затвор), треба да се изврши обдукција, при што раководството на затворот и медицинските служби треба да бидат информирани за исходот. Конечно, треба да биде преземена анализа на секоја смрт во затвор, да се разгледаат генералните лекции што можат да се научат за затворот во кој настапила смртта и дали во случај на самопредизвикана смрт има какви било системски мерки на државно ниво што треба да се преземат.

НАДЗОРНИ МЕХАНИЗМИ

Континуираниот недостаток на ефективни механизми за надзор и контрола врз начинот на постапување со осудените лица во рамките на пенитенцијарните установи, резултираше со законски измени во Законот за Народен правобранител, Законот за Јавното обвинителство и Законот за внатрешни работи.

Измените во Законот за Народен правобранител, изгласани на 30 октомври 2018 година во Собранието, предвидуваат формирање механизам за граѓанска контрола врз работата на полицијата и на затворската полиција. Во состав на механизмот за граѓанска контрола учествуваат тројца надворешни членови од невладини организации, кои треба да имаат докажано работно искуство во областа на човековите права, полициското право и правосудството. Механизмот за граѓанска контрола е предвидено да презема дејства и мерки за обезбедување поддршка и заштита на жртвата/ите, нивните права и презентирање на нивните интереси во сите постапки, преку ефикасна и транспарентна истрага, при кривични дела и други незаконити постапувања извршени од страна на вработени во Министерството за внатрешни работи при примена на полициски овластувања и од припадници на затворската полиција и во случаи кога е потребно ќе иницира ревизија на постапката пред надлежното јавно обвинителство. И покрај тоа што законските измени и дополнувања стапија во сила, механизмот за граѓанска контрола сè уште не е воспоставен и функционален.

Измените во Законот за Јавното обвинителство, изгласани на 30 октомври 2018 година во Собранието, предвидуваат формирање на посебно одделение за истражување и гонење на кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција во Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција. Воедно, во продолжение се предвидува дека одделението има посебна стручна служба и јавнообвинителски истражители, јавните обвинители и раководителот на одделението ги распоредува јавниот обвинител на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, за време не пократко од четири години.

Измените во Законот за внатрешни работи, изгласани на 30 јануари 2018 година во Собранието, предвидуваат обврска по прием на кривична пријава или добиено сознание дека работник на МВР со статус на полициски службеник или овластено службено лице за безбедност и контраразузнавање со полициски овластувања сторил кривично дело при вршење на службено дејство или дејство надвор од службата со употреба на сериозна закана, сила или средства за присилба ако за последица настапила смрт, тешка телесна повреда, телесна повреда, противправно лишување од слобода, мачење и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување и казнување, доколку со законот е предвидено кривично гонење по службена должност, Министерството без одлагање да го извести одделението за истражување и гонење на кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција во Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција. Во овие рамки, Министерството, заедно со известувањето, ги доставува до одделението сите извори на сознанија за стореното кривично дело, сторителот и жртвата и други извори на информации со кои располага. Воедно, законот предвидува дека постапка за утврдување на дисциплинска одговорност на работник во Министерството може да се поведе и по иницијатива покрената од Народниот правобранител.

Воедно, значајно е да се наспомене дека во текот на 2018 година, претставничка на Хелсиншкиот комитет, заедно со пратениците членови на Постојаната анкетна комисија за заштита на слободите и правата на граѓанинот, како и претставници на Институтот за човекови права и Националниот институт за демократија, на 19 јули 2018 година остварија посета во КПД Идризово. Во текот на посетата, пратениците имаа можност да се запознаат со состојбата во затворот и условите во кои затворениците издржуваат казна затвор. Постојаната анкетна комисија најави дека има цел да ги посети сите затвори во државата и своите наоди и заклучоци да ги презентира пред Собранието.

МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОРИ

Според официјалните податоци за 2018 година, во воспитно-поправниот дом за малолетници „Тетово“, кој привремено е преместен во затворот во Охрид, во првиот квартал од годината биле сместени 18 деца, во вториот квартал 13 деца, а во третиот квартал десет деца. Според податоците добиени од Управата за извршување на санкциите, објектите од новиот ВПД Тетово се целосно изградени и во тек е опремување и очекуваат во текот на септември 2019 година да биде во употреба. Во новиот објект треба да бидат сместени деца на кои им е изречена мерка – упатување во воспитно-поправен дом, на возраст од 14 до 23 години.

Во меѓувреме, децата и понатаму се сместени во казнено-поправна установа во која не постојат соодветни услови за нивно образование, ресоцијализација и подобрување, со што се доведува во ризик нивната понатамошна ресоцијализација во општеството.

Ваквото постапување е спротивно на меѓународните стандарди и воспоставената судска практика на ЕСЧП. Имено, во пресудата Блохин против Русија⁷, ЕСЧП утврдува дека „лишувањето од слобода заради едукативен надзор на малолетници мора да се одвива во соодветен објект, со ресурси за остварување на неопходните едукативни цели и безбедносни услови“. Според судот, „допуштено е привремено упатување во објекти што не обезбедуваат такви услови, меѓутоа периодот на привремено лишување од слобода во несоодветни услови мора да биде релативно кус, за да следува пренесување на малолетникот во центар што обезбедува едукативен надзор“. Дополнително, согласно официјалните податоци, во ВПД Тетово се регистрирани осум случаи на хепатитис Ц, што дотолку повеќе упатува кон неадекватните услови на кои се изложени децата кои издржуваат воспитно-поправна мерка.

Во однос на малолетните лица кои издржуваат казна затвор, во текот на 2018 година во затворот во Охрид биле сместени седум деца. И овие малолетници не се вклучени во образовниот систем и се сместени во установа без соодветни услови за ресоцијализација.

Мачење и нечовечко постапување

Во 2018 година до Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија со претставка се обрати странка од Охрид за својот син, кој бил жртва на прекумерна употреба на сила од страна на полициски службеници од СВР Охрид.

Имено, на денот на настанот, при расправија помеѓу странката и нејзиниот син, се вмешале двајца полициски службеници од СВР Охрид, кои употребиле прекумерна сила и со тупаници и клоци го удирале синот околу 15 минути, по што повикале асистенција и набрзо пристигнале уште три возила со полициски службеници од истата станица. Мајката посведочила како нејзиниот син бил фрлен во полициското возило и удиран со пендрек по телото и гениталиите. Странката била задржана околу шест часа и пуштена по пристигнувањето на нејзините адвокати, додека нејзиниот син бил задржан 24 часа во полициска станица. Откако бил пуштен од полициската станица следниот ден, веднаш бил однесен на лекар, каде што е утврдена тешка повреда на левиот тестис, кој бил видно отечен, како и модринки и лузни по целото тело. По направените анализи, извршена е итна хируршка уролошка интервенција со што му отстранет левиот тестис. Иако се жалел на болки додека бил во полициската станица, не била повикана брза помош и не му била дадена лекарска помош.

Имајќи ја предвид наводната претставка, се отвори основано сомнение за непрофесионално и незаконско постапување на полициските службеници надвор од границите на нивните овластувања и должности, на начин со кој се понижува човековото достоинство и човековата личност преку прекумерна употреба на сила. Хелсиншкиот комитет беше известен дека случајот е пријавен до Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди и е подготвена кривична пријава од страна на полномошниците на оштетениот.

⁷ Blokhin v. Russia app. no. 47152/06 – <https://jurisprudencia.mpd.gov.ar/Jurisprudencia/Blokhin%20v.%20Rusia.pdf>.

Хелсиншкиот комитет за човекови права продолжи со следење на постапувањето на надлежните институции по овој случај, достави барање за информации до Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди во врска со претходно поднесената претставка. Од страна на Одделот беше добиено известување дека врз основа на извршените непосредни проверки и други дејства, констатирано е дека претставката е основана, а за тоа е доставена кривична пријава против двајца полициски службеници поради постоење основно сомневање за сторени кривични дела „Малтретирање во вршење на служба“ од член 143 од КЗ и „Тешка телесна повреда“ од 131 од КЗ.

До крајот на извештајниот период случајот сè уште беше во тек и тој се наоѓаше пред посебното одделение за истражување и гонење на кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција во Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција.

**РАНЛИВИ
ГРУПИ**

ЛИЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Процесот на деинституционализација во 2018 година го имаше својот најголем развој, почнувајќи од инклузивното изготвување, но и со усвојувањето на новата Национална стратегија за деинституционализација 2018-2027 – „Тимјаник“ и нејзиниот Акциски план, со кои институционалното живеење почна да доживува трансформација кон социјалните сервиси во локалната заедница. Со ова почна постепеното напуштање на институционалното живеење и префрлување на дел од штитениците во мали групни домови и згрижувачки семејства. Од август 2017 до декември 2018 година, 131 дете ги напуштија социјалните институции и беа згрижени во вонинституционални форми на згрижување. Специјалниот завод „Демир Капија“ го напуштија сите десет деца под 18-годишна возраст, кои сега живеат во три станбени единици со поддршка во Неготино, селото Тимјаник и во Скопје. Целосно беа преселени и децата од Јавната установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење „25 Мај“ вкупно 25 деца, како и децата сместени во Детскиот дом за деца без родители и родителска грижа „11 Октомври“, вкупно 30 деца. Хелсиншкиот комитет беше активно вклучен во овој процес и останува да ја следи имплементацијата на Стратегијата и Акцискиот план и во следните фази.

Во поглед на пристапноста, иако беа преземени чекори кон зголемување на пристапноста во градот Скопје, за жал лицата со попреченост не доживеаја големи промени во другите делови од државата. Ниската свест и незалагањето за овој основен проблем е евидентна во сите општини низ државата. Со преземање на конкретни мерки за овозможување пристапност, општините го попречуваат секојдневното движење и живеење на оваа група луѓе. Непристапни остануваат и дел од државните институции, училиштата, банките, културните објекти, улиците.

РОМИ

Ромите и понатаму остануваат најранлива етничка заедница која се соочува со дискриминација и тешкотии во остварување на правата во речиси сите сфери на општественото дејствување.

Продолжува нецелосното имплементирање на активностите од важечката Стратегија за Ромите, а заложбите на државата за подобрување на статусот на Ромите остануваат декларативни и не се преточени во конкретни акциски планови и афирмативни мерки за подобрување на статусот и интеграција на Ромите во сите општествени сфери.

Кон Ромите сè уште постои системска дискриминација, особено во непристапноста на жените Ромки до здравствена заштита и гинеколошки услуги, како и сегрегација на децата Роми во образованието, а државата не успева да преземе активни мерки за спречување на дискриминацијата врз основа на етничка припадност, боја на кожа и маргинализирана група. Особено е загрижувачко продолжувањето на трендот на системската сегрегација на децата Роми во образовниот процес, кои без никаква категоризација посетуваат училишта за деца со интелектуална попреченост или, пак, се распределени во посебни паралелки во редовните училишта, наместо да бидат вклучени и интегрирани во редовните паралелки.

Во насока на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација, кои се однесуваат на носење на акциски план со привремена мерка за заштита за сите Ромки кои се соочуваат со каков било вид на нееднаков третман, зголемување на учеството на Ромките во процесите на донесување одлуки, носење мерки за исипување на Ромките од образование, развивање на посебни програми за намалување на сиромаштијата и вклучување во социјално-инклузивни програми.

Меѓу другото, во заклучоците и препораките од извештајот од третиот Универзален периодичен преглед на Советот за човекови права при Обединетите нации за состојбата со човековите права во државата, се наведува дека државата треба да работи на превенција на говорот и делата од омраза кон Ромите, превенција и заштита од дискриминација, подобрување на пристапот до образование и промоција на инклузивно образование на децата Роми, намалување на исипувањето на Ромките од образование. Дополнително, на државата ѝ се препорачува да ги имплементира акциските планови за социјална инклузија на Ромите во вработувањето, образованието, домувањето и здравствената заштита, како и да се зајакне учеството на Ромите во јавниот живот и во процесите на донесување на одлуките.

The background features several diagonal stripes in shades of blue and green. A large, semi-transparent geometric pattern, resembling a low-poly or crystalline structure, is overlaid on the stripes. The pattern is composed of many small, interconnected triangles, creating a textured, three-dimensional effect. The overall aesthetic is modern and professional.

РАБОТНИЧКИ ПРАВА

Во текот на 2018 година, Хелсиншкиот комитет документираше 70 случаи на прекршување на работничките права, што опфатија приближно 300 работници во државата. Правната помош во документираните случаи се состоеше од правно советување, информирање на работниците за нивните работнички права, иницирање на управни постапки, насоки за почнување на судски работни спорови и следење на судските постапки. Низ текот на годината работниците побараа правно советување во врска со:

- можноста за поднесување апликација до Европскиот суд за човекови права во Стразбур, кога се искористени сите домашни правни лекови;
- можноста за поднесување претставка до Државниот инспекторат за труд и иницирање на судска постапка поради неисплатени плати и придонеси од страна на работодавачот;
- начинот за пријавување и исплата на прекувремена работа;
- остварување на правата кај работодавачот и отстранување на дејствата со кои се кршат работничките права;
- постапката за заштита од вознемирување на работното место;
- правилата што ја регулираат работата со скратено работно време;
- правилата што се однесуваат на минималната плата и раскинување на договорот за вработување со спогодба и суштествените елементи што треба да ги содржи спогодбата.

Од јануари до октомври 2018 година, Државниот инспекторат за труд регистрирал 17 повредени работници со смртни последици и 1.527 повредени со полесни или потешки телесни повреди. Хелсиншкиот комитет регистрираше голем број случаи на повреди на работници на нивните работни места, од кои неколкумина се здобиле со тешки телесни повреди, а некои работници починале како резултат на здобиените повреди при вршење на нивните работни задачи. Комитетот побара информации од Државниот инспекторат за труд во врска со тоа дали во конкретните случаи работодавачите ги преземале потребните мерки за заштита и безбедност при работата на работниците.

Институционалната заштита на правата од работен однос работниците ја остваруваат преку Државниот инспекторат за труд. Трудовата инспекција има важна улога во заштитата на работничките права и во процесот на гарантирање на доследно почитување и примена на прописите од областа на трудот. Кога на работникот ќе му биде повредено право или ќе му биде оневозможено да го оствари своето право од или во врска со работниот однос, може да поднесе барање до Државниот инспекторат за труд. Инспекторатот треба да одговори на барањето во рок од 30 дена од денот на неговото поднесување.

Хелсиншкиот комитет иницираше 18 управни постапки за вонреден инспекциски надзор пред Државниот инспекторат за труд и Секторот за безбедност и здравје при работа во состав на инспекторатот. Со оглед на тоа што во поголемиот дел од иницираните

постапки не беа утврдени прекршувања на работничките права, генералниот впечаток е дека инспекцискиот надзор е неефикасен механизам за заштита на работничките права. Рокот од 30 дена за одговор е несоодветен поради тоа што се работи за заштита на права од работен однос што се директно поврзани со егзистенцијалниот статус на работниците и таквата заштита бара посебен приоритет и итност. Долгиот рок дополнително ја комплицира ситуацијата на работникот со оглед на тоа што истовремено течат и роковите од осум дена за поднесување приговор или барање до работодавачот во врска со сторената повреда, а потоа и рокот од 15 дена за поведување на судски спор.

Правниот тим на Хелсиншкиот комитет следеше судски процес пред домашните судови за утврдување психичко вознемирување на работно место. Тужителката А.Г. е вработена во Јавното сообраќајно претпријатие Скопје, на работна позиција – раководител на секторот за јавни набавки, каде што подолг временски период била жртва на психичко вознемирување. Основниот суд Скопје 2 – Скопје го одби како неосновано тужбеното барање, додека Апелациониот суд ја потврди ваквата одлука на првостепениот орган. Хелсиншкиот комитет реагираше поради тоа што второстепениот суд ја повреди законската обврска за одлучување во рок од 30 дена од приемот на жалбата. Воедно, во текот на целата постапка товарот на докажување беше на страната на тужителката.

Имајќи предвид дека мобингот е честа појава со сериозни последици, а досега има само една пресуда во Република Македонија со која се утврдува мобинг, Хелсиншкиот комитет посочува дека недостатокот на позитивна судска практика во оваа област доведува до обесхрабрување на работниците да побараат судска заштита во вакви случаи.

Хелсиншкиот комитет забележа и случај каде што по спогодбено раскинување на договорот за вработување работодавачот иницирал судска постапка против работникот за надоместок на штета поради повреда на конкурентската клаузула од негова страна. Основниот суд Скопје 2 го усвоил тужбеното барање на работодавачот, на штета на работникот. Согласно Законот за работните односи, конкурентската клаузула може да се договори само доколку договорот за вработување престане по волја или по вина на работникот. Во конкретниот случај станува збор за двострано изјавена волја, па оттука е нејасно на која основа Судот ја донел ваквата одлука. Работникот ја обжали ваквата пресуда и правниот тим на Хелсиншкиот комитет продолжи да го следи овој случај.

Во август 2018 година се формираше работната група за донесување на нов закон за работните односи и Хелсиншкиот комитет учествуваше со свој претставник во таа работна група. Дел од нашите коментари на предложените измени се однесуваа на одредбите што ги регулираат: отсуството од работа поради празнување, отсуството од работа поради бременост, раѓање и родителство, договорот за вработување на определено време, користењето отсуство од работа за родителство од страна на татко или посвоител на дете, забраната на отказ поради бременост, раѓање и родителство, постапката пред отказот поради лични причини од страна на работникот, приговорот против одлука за откажување на договорот за вработување со отказан рок и забраната на вршење работа подолго од полното работно време.

ТЕКСТИЛНИ РАБОТНИЧКИ

Во април 2018 година Уставниот суд донесе одлука со која го укина нормираниот учинок од Законот за минимална плата, образложувајќи дека не е јасно и прецизно утврдена соработката меѓу работодавачот и работниците во процесот на утврдувањето на нормираниот учинок. Уставниот суд образложува дека исполнувањето или неисполнувањето на нормираниот учинок го доведува во прашање остварувањето на минималната плата на работникот, односно дека со ваквата одредба Законот за минимална плата не може да гарантира остварување на законски пропишана минимална плата за секој работник, туку на тој начин уредува плата лимитирана со нормиран учинок во производниот процес или друга дејност, утврдена со дискрециско право на одлучување на работодавачот. Ваквата одлука на Уставниот суд доведе до подобрување на ситуацијата со исплата на минимална плата во текстилната индустрија и намалување на бројот на случаи на неисплатена минимална плата.

Дополнително, Комисијата за толкување на општиот колективен договор за приватниот сектор од областа на стопанството одлучи дека жените кои користат отсуство поради бременост и раѓање (односно се на породилно отсуство), а се во работен однос шест месеци кај ист работодавач во календарската година имаат право на исплата на надоместок за регрес за годишен одмор, исто така познат како К-15. Комисијата истакна дека треба да се користи толкувањето на Комисијата за примена на регрес и допрецизирање на толкувањето од 2015 година, согласно кое жените кои користат отсуство поради бременост и раѓање имаат право на исплата на регрес за годишен одмор. Ваквото толкување на колективниот договор стави крај на неуедначената примена и погрешното и дискриминаторско толкување на колективниот договор во однос на исплата на регресот за годишен одмор, од страна на дел од работодавачите, дел од подрачните единици на Државниот инспекторат за труд и Организацијата на работодавачите, кои беа на став дека жените кои искористиле породилно отсуство, а се во работен однос шест месеци кај ист работодавач во календарската година, немаат право на регрес за годишен одмор.

Во 2018 година беа документирани 444 случаи на прекршување на работничките права на 5.379 текстилни работнички и работници од 82 фабрики и конфекции во земјата. Прекршувањата се однесуваа на: неисплатени плати, неисплатени додатоци на плати, неплатена прекувремена работа, прекувремена работа над законски дозволения максимум, повреда на правото на користење годишен и неделен одмор, незаконски прекин на работниот однос, мобинг, работа во несоодветни здравствени, санитарни и безбедносни услови, неисплаќање регрес за годишен одмор (К-15). Правната помош по документираниите случаи се состоеше од правно советување, информирање на работничките за нивните работнички права и иницирање постапки за вонреден инспекциски надзор пред Државниот инспекторат за труд. Хелсиншкиот комитет иницира 37 управни постапки за вонреден инспекциски надзор пред Државниот инспекторат за труд. Од иницираните постапки инспекторатот само во четири случаи утврди прекршување на работничките права и ги задолжи работодавачите да ги отстранат прекршувањата, во 12 случаи не утврди прекршување на работничките права, а дури 21 постапка сè уште беше во тек на крајот на извештајниот период. Ова најдобро го отсликува продолжувањето на трендот од 2017 година на долги и бавни постапки за вонреден инспекциски надзор, што често не ја констатираат вистинската фактичка состојба кај работодавецот, а и во ситуации кога се утврдуваат неправилности и недостатоци кај работодавецот, единствената санкција е изрекување глоба, што работодавецот нема проблем да ја плати и понатаму да продолжи да ги прекршува работничките права на вработените. Работничките, преку управните постапки, што се бесплатни и лесно достапни, не можат да ги наплатат паричните побарувања од своите работодавци. Од друга страна, поради релативно ниските примања и социјалниот ризик, текстилните работнички имаат ограничен пристап до правда во однос на судската заштита.

The background features several thick, parallel diagonal stripes in a vibrant blue color, running from the top-left towards the bottom-right. These stripes are set against a white background that is partially covered by a complex, repeating geometric pattern of small, interconnected triangles and polygons in various shades of blue and grey. The overall effect is modern and dynamic.

***РОДОВА
ЕДНАКВОСТ***

МЕЃУНАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ И ИЗМЕНИ НА ЗАКОНСКАТА РЕГУЛАТИВА

Кога зборуваме за спречување и елиминација на родово-базираното и семејното насилство, 2018 година ја обележаа промените што ги иницираше ратификацијата на Истанбулската конвенција (Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство)⁸. Со нејзината ратификација (во декември 2017 година), државата се обврза да воспостави правен и институционален систем за превенција од родово-базирано насилство, ефективна заштита на жртвите, но и да се стреми да креира општеството во кое има услови за еднаквост меѓу мажите и жените, а и да забранува дискриминација врз жените⁹. Сето ова треба да води кон создавање општество со нулта толеранција кон каков било тип на родово-базирано и семејно насилство.

Министерството за труд и социјална политика изработи Национален акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство¹⁰, што ќе се користи како основа за следење на усогласувањето на националното законодавство со одредбите на Конвенцијата, но и исполнување на преостанатите обврски за превенција на родово-базираното насилство и обезбедување на брза и ефикасна заштита на жртвите, како и гонење на сторителите. Акцискиот план предвидува донесување на нов закон/дополнување на постојниот Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство и на Кривичниот законик со дефиниција за родово-базирано насилство и инкриминација на сите форми на родово-базирано насилство, како што се: физичкото насилство; демнењето; сексуалното вознемирување; сексуалното насилство вклучително и силувањето; присилниот брак; женското генитално осакатување и присилниот абортус и стерилизацијата.

Како документ, Акцискиот план дава добри насоки за подобрување на законската регулатива и сервисите што ги нудат институциите, вклучувајќи го и граѓанскиот сектор, но останува да се види и да се оцени неговата имплементација во практиката и колку ќе биде подобрен пристапот на жртвите до сервисите и до правдата.

Во врска со измените/дополнувањата на законите, во втората половина на минатата година беше формирана Работна група за изработка на Законот за спречување на родово-базирано насилство, каде што Хелсиншкиот комитет за човекови права учествува со свој член и го одржа првиот состанок кон крајот на декември 2018 година. Овој процес се должи на ратификувањето на Истанбулската конвенција и нејзината имплементација во нашето законодавство, односно досега родово-базираното насилство не беше експлицитно регулирано во нашите закони. Од тие причини, работната група почна со изготвување на прва нацрт-верзија на законот за родово-базирано насилство, што ќе го опфати и семејното насилство.

8 <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/-the-former-yougoslav-republic-of-macedonia-ratifies-the-istanbul-convention>.

9 Член 4, Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство.

10 Акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Република Македонија 2018-2023.

Во однос на унапредување на правата на жените, се изработи и се донесе новиот предлог-закон за прекинување на бременоста, што беше усвоен од Владата и на крајот на периодот на кој се однесува овој извештај беше во фаза на разгледување на Собраниската комисија за здравство. Новиот предлог-закон се направи во соработка со граѓанскиот сектор, а Хелсиншкиот комитет учествуваше со заменик-член во Работната група преку Родовата платформа. Постојниот закон¹¹ ја ограничуваше слободната волјата на жената за прекинување на бременоста и го загрозуваше нејзиниот интегритет за донесување на самостојни одлуки за репродуктивното здравје. Во новиот предлог-закон за прекинување на бременоста беа отстранети рестриктивните одредби од постојниот закон што го нарушуваат правото на жената на слободен избор за прекин на бременоста, како: задолжителното советување и задолжителни три дена чекање до спроведување на постапката за прекинување на бременоста по спроведеното советување; неможност на жената по десеттата гестациска недела самостојно да одлучи за прекинување на бременоста, туку само преку одлука на првостепената комисија кај која се препраќа барањето, како и доставување потврди во случај на силување или неповолна социјална состојба. Новиот предлог-закон дава можност за прекинување на бременоста, на барање и со дадена согласност по добиени информации и спроведено советување на бремената жена, по 12-тата до 22-та гестациска недела од страна на лекар-специјалист по гинекологија и акушерство, а за прекинувањето на бременоста по 22-та гестациска недела се одлучува во постапка пред првостепената комисија, со право на приговор до второстепена комисија. Со новиот предлог-закон се воведува и можноста за т.н. медикаментозен абортус, односно абортус што може да се изврши со апчиња до деветтата гестациска недела, во здравствена установа од примарна здравствена заштита. Со вака регулирана постапка се олеснува процедурата и пристапот до прекинување на бременоста.

ИНСТИТУЦИОНАЛНО НЕПОСТАПУВАЊЕ

Заложбата на Министерството за труд и социјална политика да ги вметне одредбите и стандардите од Конвенцијата преку интервенции наведени во Акцискиот план е за поздравување, а сепак останува многу работа во полето на превенција и заштита од семејно и родово-базирано насилство. Па, така, забележаните состојби од страна на Хелсиншкиот комитет изминатата година во однос на спречување и заштита од семејно и родово-базирано насилство се опишани подолу.

Преку директен контакт со жртвите и институциите, преку обезбедувањето на бесплатна правна помош, придружба на жртвите пред надлежните институции и судско застапување, како и мониторирање на судски процеси, Хелсиншкиот комитет за човекови права забележа недоволна заштита на жртвите, прекршување на нивните права од страна на институциите, како и одложен пристап до правда.

11 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 87/2013, 164/2013, 144/2014 и 149/2015.

Преку своите активности – обуки на институциите вклучени во спречување и превенција од семејно насилство, Комитетот регистрираше недоволно познавање на службениците на одредбите од Истанбулската конвенцијата. Заклучивме дека е потребна дополнителна работа со институциите за нивно едуцирање за стандардите од Истанбулската конвенција во однос на спречување на семејното насилство и давање помош на жртвите од страна на институциите, бидејќи нивото е далеку од задоволително.

Во текот на минатата година до Хелсиншкиот комитет за човекови права се обратија вкупно 20 (дваесет) жртви на семејно/родово-базирано насилство. Од нив, 6 (шест) беа придружувани до надлежните институции, поради пријавување на делото со цел заштита на нивниот интегритет во постапката, помагање да се најде решение за нивниот случај, како и обезбедување поддршка кога институциите не постапуваат според своите законски надлежности и не ја нудат потребната заштита и поддршка на жртвата.

Комитетот бележи случај каде што странката се соочи со отпор од страна на социјалниот работник во моментот на пријавување на семејното насилство. Имено, странката е жртва на семејно насилство од поранешен партнер со кој никогаш не делела заедничко живеалиште. Социјалниот работник одбива да ја прифати пријавата со образложение дека не може да станува збор за семејно насилство во случаи кога сторителот и жртвата не живееле заедно. Во овој случај, претставникот на правниот тим на Хелсиншкиот комитет им посочува на социјалните работници во Центарот дека тоа е спротивно на Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство.

Основниот суд Скопје 2 – Скопје донесе решение за изрекување на привремени мерки за заштита од семејно насилство по предлог поднесен од страна на жртвата против сторителот на семејно насилство со кој била во блиски партнерски, лични односи. Иако и ова решение е донесено надвор од законски предвидениот рок, сепак претставува позитивен пример во судската практика што треба да го почитуваат не само судовите туку и сите други институции што се соочуваат со жртви на семејно насилство од лице со кое биле во блиски лични односи, без разлика дали делеле заедничко живеалиште или не.

Хелсиншкиот комитет за човекови права доби и анонимна пријава за сторено семејно насилство врз жртва од страна на нејзините родители. Имено, родителите ја принудиле жртвата на присилен брак, а откако жртвата се обидела да го напушти домот, родителите ѝ забраниле да излегува од домот и ѝ ги одзеле личните предмети. Со ваквите дејства и континуираното психичко вознемирување од страна на родителите, жртвата е лишена од нејзините основни човекови права. Овој настан Хелсиншкиот комитет го пријави во Секторот за внатрешни работи – Тетово. Инспекторка од одделот за семејно насилство веднаш постапи по поднесената пријава, изврши увид во домот на пријавените и спроведе разговор со жртвата и со нејзините родители. Секторот за внатрешни работи – Тетово поднесе кривична пријава до надлежното Јавно обвинителство.

Жртва на семејно насилство се обрати до Хелсиншкиот комитет со барање за бесплатна правна помош, поради континуирано психичко и физичко насилство од страна на нејзиниот поранешен партнер со кој таа била во врска. Странката повеќепати пријавувала

во надлежната полициска станица за заканите што ги добивала, меѓутоа пријавите биле заведени во евиденцијата како поплаки, а заканите се интензивирале по секоја пријава. Правниот тим на Хелсиншкиот комитет ѝ обезбеди правно советување и правна помош на странката да поднесе предлог за изрекување на привремени мерки за заштита од семејно насилство до надлежниот суд. Жртвата го поднесе предлогот во јуни, а судот донесе решение во декември 2018 година. Во текот на постапката, судските рочишта беа континуирано одложувани поради отсуство на противникот. На овој начин, судот го повреди начелото на итност на постапката, согласно член 44 од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство. Одложувањето на судските рочишта придонесе кон загрозување на безбедноста на жртвата, особено ако се има предвид дека жртвата и нејзиното семејство трпеа континуирано физичко и психичко насилство, закани по животот и демнење во текот на целата постапка, чишто последици можеа да бидат фатални. Против сторителот е поднесена и кривична пријава од страна на Министерството за внатрешни работи. Постапката сè уште е пред Основното јавно обвинителство, каде што претставник на Комитетот ја придружуваше жртвата при нејзиното сослушување.

МОНИТОРИНГ НА СУДСКИ РОЧИШТА ЗА СЛУЧАИ СО СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Во 2018 година како дел од своите редовни активности, Хелсиншкиот комитет мониторираше 12 (дванаесет) судски рочишта за кривични дела: „телесна повреда“ од член 130 и „тешка телесна повреда“ од член 131 од Кривичниот законик на Република Македонија сторени при вршење на семејно насилство.

Главниот заклучок од мониторирање на овие постапки беше дека жртвите имаат бавен пристап до правда. Од 12 рочишта, 11 рочишта беа одложени. Најчести причини за одложување на судските рочишта беа отсуство на јавниот обвинител и неуредна судска достава. Честото отсуство на јавниот обвинител на судските рочишта не ги става жртвите на семејно и родово-базирано насилство во фокус (дополнително и како што налага Конвенцијата – victim oriented approach), поради што жртвите не се чувствуваат доволно заштитено и сигурно од страна на државата. На едно од судските рочишта мониторинзите на Комитетот забележаа дека судијата ѝ предлага на жртвата да се помири со сторителот на семејно насилство, што е спротивно на одредбите на Истанбулската конвенција.

Имајќи предвид дека секоја трета жена искусила некаков вид насилство¹², односот на институциите кон жртвите треба да ја рефлектира сериозноста на оваа појава. Агресијата и насилството присутни во нашето општество, силно се одразуваат врз жените како жртви на семејно и родово-базирано насилство.

12 WAVE Report 2012, Country Information Macedonia (Over 39% of women have experienced some form of domestic violence in Macedonia).

МЕЃУНАРОДНО ЗАСТАПУВАЊЕ

Во ноември 2018 година, Хелсиншкиот комитет за човекови права, претставуван од директорката Уранија Пировска, беше дел од делегацијата на невладини организации што дејствуваат во областа на заштитата на правата на жените на западниот Балкан.

Најважниот момент од оваа посета на Брисел беше средбата со хрватската пратеничка во Европскиот парламент, Билјана Борозан, известувач за правата на жените на западниот Балкан. Набрзо потоа се донесе и Резолуцијата на правата на жените на западниот Балкан.¹³

Оваа резолуција ги опфаќа социоекономските фактори што влијаат на остварување на правата на жените: стапката на вработеност, квалитетот и достапноста на образованието, можностите да се комбинира работата со обврските во семејството, учеството на жените во политиката, како и насилството врз жени и девојчиња. Насилството и дискриминацијата врз жените е најприсутното прекршување на човековите права на западниот Балкан, според извештаите за напредокот на земјите. Оваа резолуција е особено важна со тоа што ќе ја стави родовата еднаквост високо на агендата во преговорите за членство во ЕУ на земјите од западниот Балкан.

13 <https://emerging-europe.com/news/womens-rights-in-western-balkans-get-european-parliament-support/>.

The background features several thick, parallel diagonal stripes in a dark blue color, slanted from the top-left towards the bottom-right. A large, textured blue shape, resembling a stylized letter 'A' or a similar geometric form, is positioned in the upper right quadrant, overlapping the stripes. The overall aesthetic is modern and graphic.

***МИГРАНТИ, БЕГАЛЦИ
И БАРАТЕЛИ НА АЗИЛ***

Во текот на 2018 година границите на европските држави останаа затворени, согласно постигнатиот договор помеѓу ЕУ и Турција во март 2016 година. Со официјалното затворање на „Балканската рута“, шверцерските групи и нелегалното преминување на границите станаа главен начин на кој бегалците и мигрантите продолжија во остварувањето на својата намера, по отежнат пат да стигнат до западноевропските земји. Соочени со многубројни предизвици, некои успеваат во својата цел, а некои прават и повеќе од десет безуспешни обиди за преминување на затворените граници. Исто така, во 2018 година во редовите на бегалците и мигрантите кои транзитираа низ државата се среќаваа најчесто мажи, а во помал број жени и деца. Од ранливите групи најзастапени беа непридружувани малолетници, а во помал број бременни жени. Стари лица и лица со попреченост, за разлика од претходните години на бегалската криза, речиси и да немаше. Според земјите на потекло, во различни периоди од годината се затекнаа индивидуалци и групи од повеќе земји: Авганистан, Иран, Алжир, Пакистан и Ирак како најзастапени, а во поретки случаи се среќаваа бегалци и мигранти со потекло од Мароко, Индија, Бангладеш, Палестина.

Од една страна, во текот на 2018 година Република Северна Македонија успеа да им обезбеди на бегалците и мигрантите соодветен престој во државата, обезбедувајќи основни услови во транзитните кампови со цел да се овозможи почитувањето на нивните човекови права. Но, од друга страна, како најдоминантен проблем што се провлекуваше во текот на целата година е практиката на нелегална „депортација“, односно протерување на бегалците и мигрантите од државата без соодветна процедура. Според набљудувањата на организациите на терен, „депортирањето“ кон Грција е честа практика, согласно или спротивно на волјата на бегалците. За жал, истата практика се забележа и од страна на српските безбедносни служби, кои, постапувајќи на истиот начин, ги пренесуваа бегалците на македонска територија, по нивно барање или спротивно на нивната волја.

КРИЗНА СОСТОЈБА

Првата одлука за кризна состојба по должината на јужната граница со Грција и северната граница со Србија заради зголемен обем на влез и транзитирање мигранти низ територијата беше донесена во август 2015 година за период од еден месец, по што во пет наврати беше продолжена. Последната одлука за кризна состојба беше со времетраење до 31 декември 2018 година. Прогласувањето на кризната состојба предизвика неколку последици: прво беше активиран Центарот за управување со кризи, кој доби координативна улога во бегалската криза, односно учествуваше во формирањето и целосно го презеде координирањето со транзитните кампови; второ, по должината на границите беше активирана Армијата на Република Македонија, како неопходна за справување со нелегалната миграција и другите безбедносни ризици што доаѓаат со неа. Воедно, по постигнат договор со неколку земји-членки на ЕУ, на македонско-грчката граница беа распоредени полициски сили (ЕВРОПОЛ), кои во мешани тимови со македонските патролираа по должината на границата.

Во текот на октомври 2018 година, Владата поднесе предлог до Собранието на СРМ за продолжување на рокот за справување со кризната состојба, во времетраење до 30 јуни 2019 година. Како образложение беше наведена потребата да се обезбеди континуитет во вршењето на активностите од страна на силите на Армијата и безбедносните сили на Министерството за внатрешни работи, во функција на обезбедување, заштита и чување на државната граница. Собранието на својата седница на деветти ноември 2018 година ја усвои одлуката за продолжување на рокот до 30 јуни 2019 година.

ПРИФАТНО-ТРАНЗИТНИ КАМПОВИ

Во текот на 2018 година воспоставените транзитни кампови во Винојуг, Гевгелија (ПТЦ Винојуг) и Табановце, Куманово (ПТЦ Табановце) продолжија да функционираат врз старите принципи. Раководството, односно координацијата на камповите е под Центарот за управување со кризи, а од надлежните институции сè уште се присутни претставници на Министерството за внатрешни работи (МВР), Министерството за труд и социјална политика и на Министерството за здравство. Покрај државните институции, во кампот беа високо застапени и граѓанските организации (домашни и меѓународни), кои, зависно од својот мандат и област на дејствување, обезбедуваа најразлични услуги и добра за бегалците кои престојуваа или транзитираа. Како и во 2016 година, двата кампа се разликуваа од аспект на нивната отвореност, што придонесе до разлики во нивното функционирање. ПТЦ Винојуг е камп од затворен карактер, односно бегалците и мигрантите кои престојуваат таму имаат ограничување на правото на движење надвор од него. Тие не смеат да го напуштат кампот без претходна согласност од надлежните институции и обезбедена придружба (од МТСП или Црвениот крст) за време на излезот од кампот. За разлика од тоа, бегалците и мигрантите сместени во ПТЦ Табановце имаа можност да го напуштат кампот за прошетка во градот, пазарување или друга потреба во кое било време и без придружба од страна на службени лица.

На почетокот на годината во ПТЦ Винојуг беа сместени околу 70 бегалци со различно потекло, но овој број полека се намалуваше, како што луѓето беа префрлувани во Грција по нивна желба. Според земјата на потекло, најзастапени беа бегалци и мигранти од Авганистан, Сирија, Иран, Мароко и Алжир. Во текот на февруари, динамиката на состојбата во Македонија се промени и беше забележан зголемен број бегалци во рамките на транзитните кампови и надвор од нив. По првпат по подолг временски период, бројот на бегалци кои остануваат во транзитни кампови се зголеми на 50. Најчесто возрасни мажи, а во некои случаи имаше и жени кои патуваат со нивниот брачен партнер или член од семејството и деца, како дел од семејствата или без придружба.

Во ПТЦ Табановце, пак, поради отвореноста на кампот за излегување и влегување и поголемата раздвиженост во овој регион, бројот на бегалци постојано варираше во текот на целата година. ПТЦ Табановце продолжи со селективната политика на пропуштање на бегалците и мигрантите кои се примаат во кампот и на кои им се

овозможува да престојуваат. Ваквата практика, согледана во текот на 2017 година од страна на Националниот превентивен механизам при Народниот правобранител, продолжи и во 2018 година, каде што селекција се прави по неутврдени критериуми и без правило, односно на некои групи или индивидуалци им е дозволен влез во кампот, а на некои не. И покрај многубројните опомени и укажувања од страна на МВР и ЦУК дека веќе нема да се пропушта селективно, практиката и понатаму продолжува, водејќи кон заклучокот дека е воспоставена единствено според индивидуалната волја на одредени полициски службеници распоредени во кампот. Оваа состојба ја согледуваа и теренските соработници од граѓанските организации што работат во ПТЦ Табановце и мобилните тимови што работат во близина на нерегуларната рута. Имено, организациите известуваа дека откако пресретнуваат нерегуларни мигранти, се обидуваат да ги убедат да отидат во прифатно-транзитниот центар со образложение дека таму ќе можат да се регистрираат и да добијат правна помош и заштита, тие се соочувале со затворени врати во центарот, односно не им било дозволено да влезат. Надлежните не давале целосно објаснување, повикувајќи се на процедури, што никогаш не биле дадени на запознавање на претставниците на граѓанските организации. Со ваквото постапување, имало ситуации каде што надвор од центарот престојувале повеќе бегалци и мигранти отколку внатре.

Со оглед на порастот на нерегуларната миграција, продолжи и одбивањето на бегалците да престојуваат во ПТЦ Табановце. Голем дел од бегалците и мигрантите кои поминуваа низ овој регион престојуваа во кампот со единствена цел да добијат основни продукти (храна, вода и топла облека), здравствена помош или кратко да се одморат. Меѓутоа, мигрантите, генерално, не сакаа да останат во кампот, го користеа само како попатна станица и веднаш го напуштаа, без дополнителни задржувања. Токму поради тоа и се појавуваа зголемената фреквенција и постојната промена во бројот на бегалци кои престојуваа во овој камп. Според разговорите остварени со полициски службеници, нивниот впечаток е дека бегалците не сакаат да останат во Република Северна Македонија. Тие сметаат дека доколку бегалците мораат да изберат помеѓу Македонија и Србија, би ја избрале Србија, бидејќи географски е поблиску до посакуваната дестинација. Но, ако мораат да изберат помеѓу Македонија и Грција, тогаш би ја избрале Грција, бидејќи оттаму имаат полесен пристап до програмите за реалокација и пакети од европските програми, како и полесен пристап до шверцерските групи.

Инфраструктурната поставеност на двата кампа во текот на 2018 година остана релативно иста со повремени проблеми и дополнувања. Со оглед на намалениот број бегалци кои престојуваа во камповите, не постоеше проблем за обезбедување на индивидуални престојувалишта за секое семејство што пристигнува. Сите сместувачки единици се опремени со клима-уреди, односно имаат обезбедени услови за затоплување во зимските периоди и ладење во летните периоди. Хигиената во камповите е задоволителна и обезбедена со сите потребни средства - облека, храна и медицинска нега. Поради технички проблеми, интернет-конекцијата во двата кампа беше прекината. До крајот на месецот проблемот не беше решен, а бегалците кои живеат во камповите немаа никакви средства за комуникација или пристап до информации.

На бегалците и мигрантите кои беа сместени во кампот им беше обезбедена храна и вода. Иако во претходните години храната се обезбедуваше преку Министерството за труд и социјална политика, откако во средината на 2017 година обврската за обезбедување храна беше препуштена на Црвениот крст, ваквата практика продолжи и во 2018 година. Одржувањето на образовните и рекреативните активности во камповите беа целосно препуштени на граѓанските и на меѓународните организации. Кога бројот на бегалци во камповите беше позначителен, за децата редовно се одржуваа часови по разни предмети, односно јазици (македонски, германски), математика, географија и други општествени науки. Рекреативните активности, пак, покрај децата, честопати се организираа и за жените сместени во камповите. Со намалувањето на бројот на бегалци и мигранти кои престојуваат во камповите се намалија и едукативните и рекреативните активности. Критично е што Министерството за образование во ниту еден момент од бегалската криза не се вклучи официјално во организирање на едукативна настава за децата кои престојуваа во кампот во различни периоди, иако пристапот до образование е едно од нивните основни гарантирани права.

Од набљудувањата на Хелсиншкиот комитет се утврди дека на бегалците и мигрантите кој престојуваа или транзитираа низ камповите им беше обезбедена и достапна ефективна медицинска заштита. Имајќи ги предвид ранливата состојба на бегалците и патот што секојдневно го поминуваа, меѓу нив беа затекнати најразлични здравствени проблеми: од премореност, дехидрација и рани од предолго пешачење, лица каснати од кучиња, лица кои биле тепани и физички малтретирани, па сè до лица со потешки болести, како рак, епилепсија или други трајни состојби за кои е неопходна континуирана терапија. Во неколку случаи беа затекнати бремени жени, дури и жени со критична бременост, кои, и покрај инсистирањето на лекарите, одлучуваа да го продолжат својот пат. Примарната медицинска помош беше непречено обезбедена од страна на Црвениот крст, кој обезбеди 24-часовно присуство во камповите и мобилни екипи за помош на бегалците по нерегуларните патишта, особено во липковскиот регион. Според извештаите на Црвениот крст (во рамките на проектот „Помош на рутата“), во текот на годината укажале прва помош и асистенции вкупно 14.958 пати во транзитните центри и во околните региони. Во камповите беа присутни лекари назначени од страна на Министерството за здравство, кои интервенираа по потреба. Во текот на целата година на жените им беа обезбедувани редовни гинеколошки прегледи што се вршеа во мобилна амбуланта, а доколку имаше потреба (критична бременост или потреба за специјалистички преглед) жените беа пренесувани во градската болница. Транспорт до локалните градски болници беше обезбеден и за бегалците кои имаа потреба од специјалистички прегледи. Стоматолошки прегледи беа обезбедени за сите бегалци кои имаа потреба.

Материјалните услови во прифатните центри за странци (Гази Баба) и за баратели на азил (Визбегово) во Скопје беа подобрени, пред сè поради намалениот број бегалци, мигранти и баратели на азил кои се сместуваат во нив. Во таа насока, за време на извештајниот период, во Прифатниот центар за странци (Гази Баба) беа сместени 384 лица, а во Центарот за баратели на азил (Визбегово) 186 лица. Ваквата состојба

се должи на нискиот број барања за азил, а воедно и на намалување на практиката на сместување мигранти и бегалци во Прифатниот центар за странци, особено кога станува збор за лица-жртви на шверцување, односно нивно реферирање во некој од ПТЦ, каде што можат да бидат задржани за нивно регистрирање и давање изјава. Ваквото постапување претставува одреден позитивен чекор во насока на напуштање на претходната практика на прекумерно злоупотребување на ваквата можност од страна на надлежните институции.

НЕРЕГУЛАРНА МИГРАЦИЈА И ДЕПОРТАЦИЈА

Споредбено со 2017 година, 2018 година ја карактеризираше зголемен наплив на нерегуларни мигранти и бегалци, кои се обидуваа преку нелегалното преминување на границите и шверцерските рути да пристигнат до земјите на дестинација. Во текот на извештајниот период беа регистрирани преку 18.000 нерегуларни мигранти од страна на теренските работници во околината на Лојане, Ваксинце, Липково и Гевгелија. Дополнително, во периодот од јануари до септември 2018 година, од страна на граничната полиција и армијата се спречени 13.143 обиди за нелегален премин на границата на Република Македонија со Србија и Грција.

Луѓето кои се движат по нерегуларните рути немаа никаков третман и беа оставени сами на себе, односно единствената заштита и помош ја добиваа од теренците од НВО, додека од страна на институциите беа комплетно игнорирани. Главниот проблем настануваше во недостатокот на информации, односно дали бегалците се вратени присилно од Србија или доброволно, дали се мигранти кои се спуштаат од Србија и одат надолу првпат. Лицата кои се пресретнати од страна на теренците не даваат точни искази, најчесто поради страв дека тоа би ги инкриминирало на некаков начин. Институциите тука се клучни во идентификување на овие лица, со цел да може да им се даде ефикасна заштита на нивните човекови права и нивното достоинство, особено имајќи предвид дека овие лица се оставени на отворено.

Следствено, Хелсиншкиот комитет забележа неколку текови на движење на бегалците и мигрантите кои се затекнати на македонска територија. Во првиот случај станува збор за групи или индивидуалци кои се враќаат од Србија, своеволно или присилно. Бегалците кои се враќаат по своја волја се оние што по пократок или подолг престој во Србија не гледаат можност да го продолжат патот понатаму, туку гледаат само безизлезна ситуација. Оттука, едната опција за нив е да се вратат во Грција, каде што е полесно да се поврзат со шверцерските групи и да продолжат кон западните земји, каде што можеби имаат оставено член на семејството или каде што полесно можат да се стекнат со финансиски средства за опстанок. Во поретки случаи се затекнати бегалци кои откако изгубиле секаква надеж или во желба да се вратат кај своите семејства, имаат намера да се вратат во својата земја на потекло. Во неколку случаи Хелсиншкиот комитет нотира бегалци и мигранти кои се присилно вратени од Србија, односно „депортирани“ од страна на безбедносните служби. Откако ќе пристапат во

ПТЦ Табановце, ваквите групи имаа две опции: да бидат пренесени кон Грција со организиран превоз на надлежните институции или да бидат сместени во кампот, од каде што за краток период повторно се обидуваат да ја преминат македонско-српската граница.

Во друг случај, пак, се затекнуваа бегалци кои доаѓаат од Грција, сами или со помош на шверцери. Кога бегалците се движат сами, во најголем број случаи се затекнати од страна на полицијата по споредни патишта, во обид да го пронајдат патот за да стигнат до македонско-српската граница. Забележани се случаи каде што бегалците се движат по непрегледни терени и покрај железничката пруга, што проблемот го враќа на почетокот на бегалската криза и значително ја загрозува нивната безбедност. Во најголем број од регистрираните случаи (во билтените на Министерството за внатрешни работи и од страна на теренските набљудувачи), групите што се носат во кампот се затекнати како патуваат со помош на шверцери. Во речиси сите случаи бегалците се жртви на шверцери кои им наплатиле значителна сума пари (од 2.000 до 5.000 евра) и ги измамиле, односно не ги однеле до договорената дестинација. Во голем број од случаите, штом забележат дека се пресретнати од полиција, шверцерите ги напуштаат возилата, оставајќи ги бегалците зад себе.

Преку теренските соработници, а во недостиг на официјална статистика од страна на Министерството за внатрешни работи, Хелсиншкиот комитет води своја евиденција за бројот на лица што се „депортирани“ кон Грција. Така, во текот на 2018 година сè уште постоеше практиката на „депортирање“ бегалци и мигранти кои се пренесени кон грчка територија, со потекло од различни земји, од кои најзастапени се Сирија, Авганистан, Пакистан, Ирак, Иран, Алжир, а во поретки случаи Палестина, Мароко и Либија. Проблематичноста на нелегалната депортација се коси со стандардите за човекови права, односно со забраната за групно протерување странци од член 4 од четвртиот Протокол на Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), за што потврдува и практиката на Европскиот суд за човекови права во многубројни пресуди. Во таа насока, недозволиво е пренесувањето бегалци и мигранти преку граничната линија без индивидуално согледување и испитување на секој случај, без остварена соработка со безбедносните служби и надлежни институции на соседната држава, како и без какво било издадено формално решение за нивно протерување од државата. Ваквите практики значително се косат една со друга.

Во периодот од јануари до септември 2018 година, Министерството за внатрешни работи откри 44 случаи на шверцување мигранти, во кои беа вклучени 763 мигранти, жртви на шверцување. Бројката на откриени случаи е значително зголемена во споредба со податоците од минатата година.

ПРИСТАП ДО АЗИЛ

Иако Република Македонија не е земја на дестинација за бегалците и мигрантите кои поминуваат низ неа, во текот на 2018 година беа поднесени одреден број барања за азил. Според набљудувањата на Хелсиншкиот комитет, пристапот до постапка за азил беше релативно непречено, со оглед на тоа што од страна на организациите што се присутни во транзитно-прифатните центри беа пријавени случаи каде што полициските службеници не постапувале веднаш по барањата за признавање на правото на азил, оставајќи им простор на барателите да се премислат.

Во текот на 2018 година, во сите случаи во кои бегалците кои се сместени во транзитните кампови изразија намера за барање азил, по брза постапка им беше обезбедена правна помош, односно целосно им беше објаснета процедурата за барање азил. Притоа, лицата (бегалец или мигрант) чиишто барања за признавање на правото на азил биле процесирани, во најбрз можен рок се пренесуваат во Прифатниот центар за баратели на азил – Визбегово, Скопје, каде што се спроведува интервјуа во врска со нивното барање за азил. Воедно, како практика, беше истакнато дека ова честопати е „злоупотребувано“ од страна на барателите на азил, како начин на транспорт до Скопје од каде што веднаш го напуштаат Прифатниот центар и се упатуваат кон Куманово, а оттаму кон границата со Србија. Лицата кои се задржани во Прифатниот центар за странци, како сведоци во кривичните постапки против шверцерите, генерално, се известени за можноста за поднесување барање за признавање на правото на азил, но од известувањата е констатирано дека таквата можност им е дадена на располагање по давањето исказ во постапката, што во суштината е прекршување на правото на пристап до азил.

Согласно добиените податоци од Секторот за азил при Министерството за внатрешни работи, во текот на 2018 година биле поднесени вкупно 249 барања за признавање право на азил за 284 лица. По спроведените постапки и донесените одлуки, Секторот за азил известува дека на само три лица им е признат статус на супсидијарна заштита. Во 2018 година нема ниту едно решение за признат статус на бегалец за лицата кои поднеле барања за признавање на правото на азил, додека, пак, за девет лица е донесена одлука дека се одбива барањето за признавање на правото на азил. Во споредба претходната година, во 2018 година е забележан пораст на поднесени барања за признавање на правото на азил, меѓутоа, сепак останува малиот бројот на признаени барања за азил и доделена супсидијарна заштита. Најзагрижувачки е трендот на непризнавање бегалци дури и на оние лица кои доаѓаа од воено-загрозени подрачја и чиишто индивидуални околности би го оправдале статусот на бегалец, што го доведува во прашање ефективното испитување на индивидуалните околности на секое поднесено барање за азил.

АКЦИСКИ ПЛАН ЗА ИНТЕГРАЦИЈА НА БЕГАЛЦИ И СТРАНЦИ 2017-2027

По донесувањето на Националната стратегија за интеграција на бегалци и мигранти (во понатамошниот текст Стратегијата) во 2017 година како еден од клучните документи на Министерството за труд и социјална политика со кој се уредува политиката на државата во постапувањето со признаените бегалци и странците на нејзината територија, во 2018 година беше подготвен Акцискиот план за интеграција на бегалци и странци 2017-2027. Акцискиот план предвидува активности чијашто имплементација ќе придонесе кон значително подобрување на системот на заштита на правата на бегалците во државата, како конечно операционализирање на Меѓуминистерско тело, во насока на периодично правење на законодавни анализи и анализи на системски недостатоци, вклучувајќи истражување на миграциските трендови. Воедно, важна е заложбата на институциите во акцискиот план за спроведување на редовните информативни кампањи со цел зајакнување на капацитетите на јавноста, за да ги разбере прашањата врзани за бегалците. Говорот на омраза и ксенофобијата врз бегалците и мигрантите се присутни во јавноста во изминатите години, како и обидите за манипулација на јавното мислење од страна на политичарите, предизвикувајќи чувство на несигурност и страв кај граѓаните. Тоа неретко резултираше со случаи на насилство од омраза врз мигрантите и бегалците кои транзитираа низ територијата на Македонија.

Предвидувањето механизми за формализирање на поопширни консултации што би вклучиле претставници на бегалците, невладините организации, академските институции во акцискиот план е воедно важно, со оглед на тоа што невладините организации имаат особен придонес во справувањето со бегалската криза и мигрантските текови. Вклучувањето на невладините организации би значело и мониторинг на имплементацијата на акцискиот план и осигурување на негово доследно извршување. Сепак, до крајот на 2018 година не беше забележан значителен напредок во исполнување на активностите предвидени во планот.

ЗАКОН ЗА МЕЃУНАРОДНА И ПРИВРЕМЕНА ЗАШТИТА

Во текот на декември 2017 година Министерството за внатрешни работи го отвори процесот за измени на постојниот Закон за азил и привремена заштита, што не ги исполнуваше целосно стандардите предвидени во европските директиви, а содржеше и релативно лоши законски решенија. На седницата на Собранието на Република Македонија на четврти април 2018 година беше усвоен новиот закон, преименуван во Закон за меѓународна и привремена заштита. Целта на новиот закон е да се инкорпорираат директивите на ЕУ за бегалците и мигрантите. По првпат, законот ја опфаќа и ја признава „сексуалната ориентација“ како основа за прогон и основа за барање азил во Македонија. Иако се задржа можноста за поднесување „намера за

барање азил“, се отстранија ограничувањето на периодот за семејно обединување и одредувањето на секоја земја-членка на ЕУ, НАТО и ЕФТА како безбедна трета земја.

Една од новините предвидени во новиот закон се причините за прогон, односно елементите што ќе се земаат предвид при разгледувањето на барањето за азил и посебното значење на секоја категорија. Во член 7 став 5 во новиот предлог-закон, согласно Директивата 2011/95/EU на Европскиот парламент, првпат се посочени сексуалната ориентација и родовиот идентитет како карактеристики на одредена социјална група што може да се соочи со прогон, поради што би имала можност да побара меѓународна заштита. Во истиот став се наспоменува дека сексуалната ориентација не се смета за казниво дело и дека родот и родовиот идентитет ќе бидат земени предвид при определување на членството на одредена социјална група. Имајќи предвид дека мал број закони во македонското законодавство експлицитно ги споменуваат сексуалната ориентација и родовиот идентитет како основи на заштита, воведувањето на оваа промена во Законот може да се смета за голем чекор.

За жал, остана одредбата во новиот закон со која се ограничува можноста за ограничување на слободата на движење на барателите на азил. Имено, член 63 предвидува дека во исклучителни случаи може да се ограничи слободата на движење, со цел утврдување на идентитетот и државјанството, утврдување на фактите и околностите од поднесеното барање за азил, особено ако се процени дека постои ризик од бегство, за заштита на јавниот ред и националната безбедност или кога странец е задржан со цел да се подготви за постапка на враќање или отстранување. Вака поставените исклучителни случаи на ограничувањето на слободата на движење можат да водат кон арбитрарно лишување од слобода од неколку аспекти, особено земајќи ја предвид процената за ризик од бегство како услов за ограничување на слободата на движење.

Имајќи го предвид зголемениот бран бегалци во изминатите три години, употребата на можноста за ограничување на слободата на движење на барателите на азил може да предизвика значителни оптоварувања на државата во поглед на капацитетите на прифатните центри за баратели на азил и странци. Ова би водело кон поголемо и посериозно прекршување на нивните основни човекови права и слободи, особено апсолутната забрана за тортура, понижувачки и деградирачки третман, што, како што покажа искуството, не е неизбежно. Дотолку повеќе, Законот предвидува првична можност за ограничување на слободата во траење од најдолго три месеци, со можност за продолжување на уште три месеци. Дополнително, постапката за задржување барател на азил е нејасна и проблематична, особено имајќи предвид дека одлуката не се донесува од страна на надлежен суд, туку од Министерството за внатрешни работи, со што ја доведува во прашање уставноста на овој закон.

Неоправдано ограничување на слободата (член 5 ЕКЧП) и мачење, понижувачки и деградирачки третман и неоправдано лишување од слобода (член 3 и член 5 од ЕСЧП)

Во текот на јули беше регистриран критичен случај поврзан со бегалец од Ирак, кој на почетокот на месецот доживеал електричен удар на железничката пруга во Гевгелија и се здобил со тешки изгореници по целото тело. Првично бил однесен во болницата во Скопје, од каде што наскоро бил пуштен со сериозни рани по телото и однесен во кампот во Табановце. Поради болки и крвавење, од Табановце веднаш бил префрлен во болницата во Куманово. Меѓутоа, лекарите во болницата во Куманово одбиле да го примат, тврдејќи дека болницата во Скопје е одговорна за негово лекување, по што бил вратен во транзитниот камп. По некое време бил примен во болницата, каде што останал десетина денови. По завршувањето на лекувањето, по барање на лицето, бил извршен трансфер во Гевгелија со помош на Црвениот крст. Ваквото несвесно постапување од страна на болницата во Куманово, со одбивање на лекување пациент, претставува мачење, понижување и деградирачки третман и повреда на правото на живот.

Следејќи ги случувањата поврзани со бегалската криза во текот на 2018 година, може да се заклучи дека, со оглед на зголемување на движењето на мигрантите и бегалците низ нерегуларните патишта, бегалската криза во ниту еден случај не смее да се смета за завршена. Во РСМ, официјалниот број бегалци и мигранти кои се присутни во камповите беше релативно низок, во споредба со бројот на бегалци и мигранти, мажи, жени и деца, кои се движат по нерегуларните патишта, што е значително зголемен споредбено со минатата година. Бегалците и мигрантите кои се движат по нерегуларните патишта се невидливи за заштитата на државните апарати и препуштени единствено на шверцерските криминални групи или сопствената способност за преживување.

Во однос на постапувањето на надлежните институции, забележано е подобрување во однос на претходните години, особено во однос на откривање и гонење на шверцерските групи кои оперираат во државата. Сепак, во одредени инстанции, надлежните институции продолжија воспоставени практики што се спротивни на принципите и стандардите за човекови права пропишани во меѓународните документи. Ќ покрај тоа што бегалската криза е сложено политичко прашање со коешто се соочува целиот свет, она што ѝ преостанува на државата е да продолжи да ги гради своите капацитети за непречено гарантирање и уживање на основните човекови права и слободи на сите луѓе на нејзината територија, без оглед од каде доаѓаат и каде одат.

The background features several thick, parallel diagonal stripes in shades of blue and teal, running from the top-left towards the bottom-right. These stripes are set against a white background that is partially covered by a complex, multi-colored geometric pattern of small triangles and polygons. The pattern is most prominent in the upper right and lower left areas, creating a textured, crystalline effect.

***БЕСПЛАТНА
ПРАВНА ПОМОШ***

Хелсиншкиот комитет за човекови права како овластено здружение за давање на бесплатна правна помош преку секојдневна директна комуникација со граѓаните им овозможува правна помош во вид на правни совети и правни информации за правните прашања и проблеми за кои се обраќаат граѓаните. Хелсиншкиот комитет во граѓански и управни постапки од областите на: социјалното, здравственото, пензиското или инвалидското осигурување, работни односи, заштита на деца, заштита на жртви на семејно насилство, заштита на жртви од трговија со луѓе, признавање на правото на азил и имотноправни прашања, им дава иницијален совет за користење на правото на бесплатна правна помош и евентуална помош при пополнување барања за бесплатна правна помош на лицата кои ги исполнуваат строгите критериуми предвидени со Законот за бесплатна правна помош односно на лицата кои со оглед на материјалната положба не се во можност да си го обезбедат пристапот до правда и судска заштита.

До Хелсиншкиот комитет во 2018 година се обратија 337 граѓани со барање за бесплатна правна помош во различни области на правото. Од барањата доминираа кривични предмети, заштита на жртви од семејно насилство, заштита на работнички права, имотноправни прашања и социјална заштита.

Со оглед на фактот што Законот ги исклучува во голем дел барателите за бесплатна правна помош, во 2018 година Хелсиншкиот комитет поднесе вкупно 6 (шест) барања за бесплатна правна помош до Министерството за правда. Од поднесените барања, 3 (три) беа одобрени, 1 (едно) беше одбиено, а 2 (две) беа сè уште во постапка до крајот на извештајниот период.

Законот за бесплатна правна помош донесен во 2009 година, што почна со примена од 2010 година, имаше цел да обезбеди еднаков пристап до правда особено на ранливите и маргинализирани групи преку користење на бесплатна правна помош во граѓанските и управните постапки. Меѓутоа, во практиката беа утврдени недостатоци на законот и воопшто во целокупниот систем за бесплатна правна помош, што следствено резултира со мал број на поднесени барања за бесплатна правна помош наспроти значително поголемиот број баратели.

Хелсиншкиот комитет, во соработка со уште 5 (пет) овластени здруженија за давање на бесплатна правна помош, предводени од Фондацијата Отворено општество – Македонија (ФООМ), изготви два документа со коментари на предлог-законот за бесплатна правна помош што главно беа насочени кон: (1) недоволна валоризација на работата на овластените здруженија, (2) тесен опфат на претходната бесплатна правна помош и (3) ограниченост на правните прашања за кои може да се побара и да се одобри бесплатна правна помош.

Покрај укажаните недостатоци, во април 2018 година, новиот предлог-закон се најде во собраниска процедура. На јавната расправа беа презентирани предлог-амандманите подготвени од страна на ФООМ и овластените здруженија. Потоа следувааше повлекување на предлог-законот и налог од Министерството за правда за подготовка на нова верзија во координација со граѓанскиот сектор.

Оттогаш се остварени две средби со Министерството за правда на кои се презентирани документи со пречистен текст на законот, предлог-модел за финансирање на здруженијата, како и појаснување на моделот за финансирање со јавен конкурс.

Со новиот нацрт на предлог-законот за бесплатна помош, објавен на Единствениот национален регистар на прописи на Република Северна Македонија (ЕНЕР) на 21 ноември 2018 година, голем дел од препораките и предлозите од страна на здруженијата на граѓани што даваат претходна правна помош беа прифатени и генерално има тенденција за унапредување на моменталната состојба на ранливите и маргинализирани лица.

Од големо значење е проширувањето на правните области што сега се опфатени во законот. Имено, новиот предлог-закон е проширен за области од граѓанските и управните работи, со исклучок на кривично-правната материја.

Иако значително подобрен, и овој предлог-закон има свои недоречености, па во таа насока Хелсиншкиот комитет, заедно со Фондацијата Отворено општество – Македонија и здруженијата, изготвија документ со коментари што беше доставен до Министерството за правда.

Коментарите на предлог-законот за бесплатна правна помош се во Прилог 1 на овој извештај.

The background features a series of parallel diagonal stripes in shades of blue and teal, running from the top-left towards the bottom-right. Overlaid on these stripes is a large, textured, brushstroke-like graphic in a dark blue color, which appears to be a stylized representation of a person's profile or a similar abstract form. The overall aesthetic is modern and graphic.

**ЛГБТИ
ЦЕНТАР ЗА ПОДДРШКА**

Во текот на 2018 година, иако се забележа одреден напредок, некои процеси беа забавени поради политичкиот контекст во кој се најде државата, меѓутоа и поради контрадикторноста што беше демонстрирана од страна на одредени опозициски партии за значајни прашања. Иако новиот закон за спречување и заштита од дискриминација беше изготвен во текот на претходната година и се очекуваше да биде усвоен до јуни, тој и по изминување на девет месеци откако влезе во собраниска процедура не беше усвоен до крајот на 2018 година.

Правното признавање на родот остана нерегулирано, што предизвика пролонгирана правна неизвесност и несигурност за транс луѓето. Злосторствата од омраза и другите мотивирани случаи на насилство не беа јавно осудени и решени, а дополнително полицијата, судовите и Јавното обвинителство останаа неуки и неефективни во гонењето и решавањето на таквите случаи.

Говорот на омраза бележеше пораст праволиниски со зголемувањето на видливоста на ЛГБТИ-заедницата преку кампањи и настани што промовираат недискриминација, ненасилство и прифаќање на различноста од хетеронормативноста.

Позитивно придвижување е работата на Интерпартиската парламентарна група за унапредување на правата на ЛГБТИ-луѓето, која во текот на годината активно работеше на поддршка и застапување за промени со поддршка од неколку ЛГБТИ-организации, меѓу кои и ЛГБТИ Центарот за поддршка. Со помош на огромните заложби на граѓанските организации и поддршката на Интер-групата, се усвоија и неколку законски решенија што се првите чекори кон поголема заштита на човековите права на ЛГБТИ-луѓето во државата.

На крајот на годината беше усвоен изменетиот Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во кои се вклучија сексуалната ориентација и родовиот идентитет во антидискриминациската клаузула, а усвоени беа и измените на Кривичниот законик со кои се внесоа сексуалната ориентација и родовиот идентитет како основи кај делата од омраза.

Во текот на 2018 година во Скопје се одржа и првата регионална конференција за ЛГБТИ, Регионалната ЕРА конференција, на која се дискутираа различните контексти со ЛГБТИ-правата во регионот во присуство на луѓето од заедницата, активисти, но и владини претставници од државата и регионот.

ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ЛГБТИ-ЛУЃЕТО

2018 година требаше да биде годината во која на ЛГБТИ-луѓето ќе им се овозможи експлицитна заштита од дискриминација преку усвојување на нов закон што во антидискриминациската клаузула вклучува и сексуална ориентација и родов идентитет како основи, предвидува професионализација и поголема независност на Комисијата за заштита од дискриминација и предвидува интерсекциска дискриминација. Иако новиот предлог-закон за спречување и заштита од дискриминација беше изготвен во текот на 2017 година и се очекуваше да биде усвоен до јуни 2018 година, тој и по изминување на девет месеци откако влезе во собраниска процедура не беше усвоен, а со тоа и неговата примена и хармонизацијата на другите закони останаа неизвесни.

Дополнително, иако предлог-законот воведува позитивни измени, сепак остануваат неколку замерки поради неуспехот на државата да ја препознае потребата да се вклучат „половите карактеристики“ како основа за дискриминација во новиот текст и со тоа државата не успеа да им обезбеди правна сигурност на интерсекс-луѓето.

ГОВОР И ДЕЛА ОД ОМРАЗА КОН ЛГБТИ-ЛУЃЕТО

Во текот на 2018 година, особено во втората половина на годината, беше забележан пораст на говорот на омраза врз основа на сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Непосредно по објавувањето на националната кампања под мотото „Не суди кој кого љуби“, која имаше цел да ја информира јавноста за насилството и дискриминацијата со кои се соочуваат ЛГБТИ-луѓето во Македонија, на социјалните мрежи се забележа драстично зголемување на говорот на омраза. Од регистрираните коментари се забележа огромна омраза и осуда кон ЛГБТИ-луѓето и споредба со болни луѓе кои никогаш нема да бидат прифатени од општеството. Преку вршење на редовен дневен мониторинг на објавите во рамките на кампањата, беа регистрирани дури 175 коментари што содржат говор на омраза, а овој број и понатаму се зголемува. Најексплицитните коментари беа препратени со пријава до Министерството за внатрешни работи – Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика, заедно со страницата на „Фејсбук“ – „Заокружи 20“, на која изворно се објавуваат сите видеа во рамките на кампањата. Ниту една од поднесените пријави не доби одговор од МВР, што е доволен показател дека продолжува практиката на неосудување на говорот на омраза и неповикување одговорност на лицата кои шират ваков говор. На овој начин омразата кон ЛГБТИ-луѓето се охрабрува на интернет и на социјалните медиуми, а Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика останува неефикасен механизам за спречување и заштита од онлајн-хомофобија и трансфобија.

РОДОВО-БАЗИРАНО НАСИЛСТВО

Во Република Македонија, состојбата со недостатокот од структуриран систем на поддршка и помош за жртвите од семејно насилство¹⁴, родово-базирано насилство¹⁵ и насилство врз основа на сексуална ориентација и/или родов идентитет¹⁶, како и недоволно добро структурираниот пристап во социјалната и правната рамка во Македонија, за жал, е реалноста во која долго време живеат припадниците на родовите и сексуалните малцинства. Во изминатава година се работеше на подобрувањето на оваа реалност со подигнување на свесноста во борбата против семејното и родово-базирано насилство, како и насилство врз основа на сексуална ориентација и/или родов идентитет и отворање можности за изграден систематски пристап кон обезбедување помош и поддршка на жртвите.

ПРАВА НА ТРАНС ЛУЃЕТО

Во Македонија сè уште нема закон за правно признавање на родот и транс луѓето сè уште се изложени на вознемирување и непријатни ситуации секогаш кога ќе треба да користат документ за лична идентификација во кој родовата маркичка не соодветствува со нивното родово изразување и идентификување. Донесувањето на таков закон ќе придонесе за значително подобрување на статусот и пристапот до права за трансродовите луѓе во државата и прифаќање на родовата различност. Во текот на 2018 година ЛГБТИ Центарот за поддршка изготви Извештај на спроведувањето на Препораката CM/Rec (2010)5 од Комитетот на министри на Советот на Европа до земјите-членки во однос на мерките за борба против дискриминација врз основа на сексуална ориентација или родов идентитет во Република Македонија¹⁷. Извештајот беше презентираан и дискутиран на тркалезна маса на која поканети беа и претставници од надлежните институции за реализација на препораката. Министерството за правда непосредно по одржаната тркалезна маса ја препозна потребата од почнување процес на измени на одредени законски решенија што во извештајот беа посочени како лоши

14 Дефиницијата од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, во член 3 „Под семејно насилство се подразбира малтретирање, навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко, физичко или економско насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, вклучувајќи и закани за такви дејства, кон брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и кон сегашен или поранешен брачен другар, вонбрачен партнер или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи, без оглед дали сторителот го дели или го делел истото живеалиште со жртвата или не“.

15 Хелсиншкиот комитет се залага и се застапува за донесување на посебен закон за родово-базирано насилство, препознавање и предвидување на фемицидот како посебно кривично дело во Кривичниот законик и имплементација на Конвенцијата на Советот на Европа за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство, позната како Истанбулска конвенција, што има правно-обврзувачки карактер.

16 <http://lgbti.mk/wp-content/uploads/2018/10/Mesecen-Izvestaj-JuniJuli-2.pdf>.

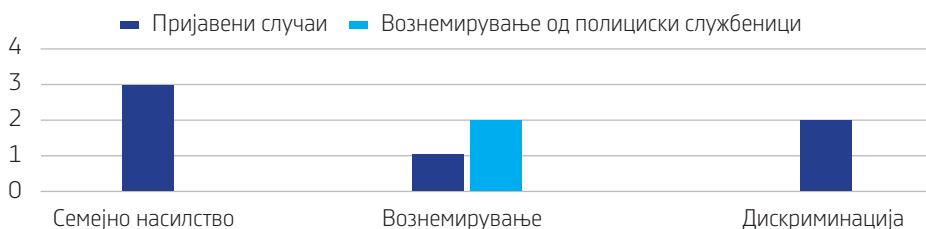
17 Извештај на спроведувањето на Препораката CM/Rec (2010)5 од Комитетот на министри на Советот на Европа до земјите-членки во однос на мерките за борба против дискриминација врз основа на сексуална ориентација или родов идентитет во Република Македонија, 2018 година, <http://lgbti.mk/wp-content/uploads/2018/09/>.

и кои треба да претрпат измени. Извештајот ја потенцираше потребата од измена на законските решенија што се однесуваат на промена на лични податоци на транс луѓето кои сакаат да извршат промена и кои се мошне комплицирани и ја отежнуваат целата постапка за транс луѓето. Еден од тие закони што беше таргетиран како проблематичен е Законот за матична евиденција за кој Министерството за правда донесе решение за формирање на работна група, која ќе работи на негова измена согласно посочените потреби во Извештајот на ЛГБТИ Центарот за поддршка. Претставничка на ЛГБТИ Центарот е дел од оваа работна група, која веќе има одржано неколку средби и активно работи на креирање на добро законско решение што ќе донесе поедноставена постапка и правна сигурност и извесност за транс луѓето во државата. Центарот се застапува за законско решение што ќе се темели на самоопределување на транс луѓето при промена на податоците од личните документи, без притоа да постои услов да се приложи медицинска документација за извршена промена на пол. На позитивната страна, министерката за труд и социјална политика потврди дека Закон за правно признавање на родот е следен приоритет по усвојувањето на Законот за антидискриминација.

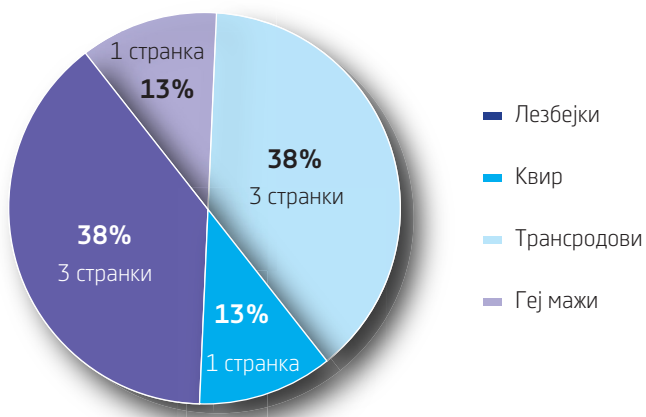
ПРАВНА ПОМОШ

Во текот на 2018 година ЛГБТИ Центарот за поддршка обезбеди правна помош во осум случаи на повреди и прекршување права на луѓе од заедницата. Најголемиот број случаи, односно три од пријавените за кои се обезбеди правна помош и советување, се случаи на семејно насилство. Два од пријавените се случаи на вознемирување од страна на полициски службеници, еден е случај на вознемирување од страна на непознато лице и два се случаи на дискриминација. Дополнително, беа обезбедени и правни совети на странки кои се обраќаа телефонски до Центарот. Може да се забележи дека се зголемува бројот на малолетни лица кои се обраќаат до Центарот, и тоа најчесто лица кои претрпеле семејно насилство од страна на родителите. Особено загрижувачки е фактот што во сите случаи во кои беше обезбедена правна помош, нотирано е непостапување или ненавремено постапување од страна на надлежните органи. Недостатокот од искуство и сензибилизација за работа со ЛГБТИ-луѓе, особено малолетници, се нотираше и кај центрите за социјална работа и кај полицијата. Во три од регистрираните случаи странки се трансродови луѓе, во три се лезбијки, во еден случај странката е геј маж, додека во еден странката се идентификува како квир.

* Графички приказ на обезбедена правна помош по област

* Графички приказ на случаи расчленети по лична идентификација на странките

ПРЕПОРАКИ

ПРАВОСУДСТВО

- Носителите на одлуки мораат да дадат приоритет на реформите во правосудството и почитување на предвидените рокови.
- Поголемо вклучување на граѓанските организации директно во реформските процеси и овозможување на споделување на долгогодишното искуство и експертиза што го имаат во оваа област.
- Поголема транспарентност од страна на Владата и институциите во процесот на правосудните реформи, особено преку навремено известување, отворање на јавни и стручни дебати и трибини, давање на соодветно објаснување зошто одредени препораки, коментари и забелешки за законските измени се прифаќаат, односно не се прифаќаат.
- Поголема промоција на позитивните измени и поголема информираност на извршната власт, особено директните извршители на законите, но и на судовите, за ваквите измени и за нивното значење.
- За подобра имплементација потребно е носителите на одлуки, како и извршителите на одлуките да изготват план и ресурси за имплементација, што ќе биде достапен до граѓанските организации и до јавноста, како утврдување начин за следење на имплементацијата.
- Преку подобрување и надградување на системот за избор на судии и јавни обвинители, како и за нивно казнување и разрешување, да се зајакне независноста, објективноста и непристрасноста на судството и обвинителството со што тие ќе се ослободат од стегите и влијанието на партиите и бизнис-елитата.
- Прифаќање на препораките од меѓународните институции, особено Венецијанската комисија и воспоставената практика на Европскиот суд за човекови права по однос на одлучувањето за одговорноста на судиите.
- Спроведување на темелна и целосна истрага, нејзино завршување и донесување на соодветна јавнообвинителска одлука за сите случаи што се однесуваат на нападите поради сексуална ориентација и родов идентитет, особено оние поднесени од Хелсиншкиот комитет и други граѓански организации за нападите на ЛГБТИ Центарот, како и граѓански активисти во периодот 2012-2015 година.
- Решавање на статусот на СЈО на начин што ќе се зачува неговата автономност, ресурсите со кои располага, без да се дозволи предметите и истрагите што ги покренало ова обвинителство да останат незавршени, но и да се овозможи покренување на нови високопрофилирани случаи.

- Враќање и зајакнување на правната сигурност кај граѓаните преку спроведување на транспарентни и навремени реформи во правосудството, преку прекинување на практиката на често и брзо менување на легислативата, преку нејзино кодифицирање, каде што е потребно и преку правилна имплементација.
- Најпрвин, потребно е да се востанови подобрен и надграден систем за автоматско следење и распределба на судските предмети, но и редовни и вонредни контроли од надлежните институции за примената и функционирањето на ваквиот систем, за да се сведат на минимум шансите за негова злоупотреба и манипулација за лични или партиски интереси.
- Поголема транспарентност на Јавното обвинителство на РСМ, но и на пониските обвинителства по примерот на СЈО (навремено ажурирање на интернет-страницата, давање на соодветни статистички податоци за процесирани случаи за криминал од омраза, говор на омраза, корупција, домашно насилство, полициска бруталност и злоупотреба, известување за почнување на одредени судски постапки, особено оние од високопрофилиран криминал и од поголем интерес за јавноста).
- Информирање на јавноста и граѓанските организации за новата улога на обвинителството во надворешната контрола на полицијата, како и охрабрување и мотивирање на јавноста и ГО за пријавување случаи што се однесуваат полициска бруталност и злоупотреба.
- Неселективно постапување и спроведување на темелни и целосни истраги за сите случаи и настани за кои има основи на сомневање дека претставуваат кривично-правни настани, независно од општествениот статус и сличните карактеристики на жртвата или сторителот.
- Поголема ажурност на Јавното обвинителство за покренување и водење постапки, особено за инциденти и случаи што се однесуваат на коруптивни дејства, говор на омраза и насилства од омраза.

СУДСКИ МОНИТОРИНГ

- Комитетот препорачува дека, и покрај досегашните многубројни обуки за примената на новиот ЗКП на судии, обвинители и адвокати, потребно е понатамошно обучување од една страна, но и коригирање за вакви пропусти од страна на повисоките судови. Почитувањето и правилната примена на законите е еден од главните елементи на принципот на владеење на правото, па од тие причини судовите мораат да осигурат уедначена примена на процедуралните закони, со што ќе придонесат за почитување на правото на фер судење и ќе ја зајакнат правната сигурност на граѓаните.

ДИСКРИМИНАЦИЈА

- Имплементација на новиот закон за спречување и заштита од дискриминација.
- Зголемување на државните информативни кампањи за подигање на свесноста за феноменот на дискриминација, појавните форми и заштитните механизми од дискриминација.
- Подобрување на системите на државните органи за собирање и сегрегирање податоци поврзани со случаи на дискриминација.
- Зајакнување на Комисијата за заштита од дискриминација преку менување на критериумите за избор на членовите на комисијата и воведување на стручна административна служба на Комисијата за заштита од дискриминација.
- Подобрување на стручноста и професионалноста на мислењата на Комисијата за заштита од дискриминација со прецизно утврдување на видот и обликот на дискриминација и поголемо конкретизирање на препораките за отстранување на дискриминацијата.
- Подобрување на пристапот до судска заштита преку измени на Законот за спречување и заштита од дискриминација, со одредби што ќе предвидат ослободување од судски такси за лицата кои ќе поведат судска постапка за заштита од дискриминација.

ГОВОР НА ОМРАЗА

- Република Македонија има слаба формална рамка за препознавање и санкционирање на говорот на омраза. Судската практика и принципот на неказнување укажуваат на потребата за појасно дефинирање на членовите во Кривичниот законик што го опфаќаат ова дело. Дополнително, имајќи предвид дека сексуалната ориентација како основа не е прецизирана, а според статистичките податоци е втора основа на омраза во државава, треба да биде наведена експлицитно.
- Министерството за внатрешни работи и одделението за електронски криминал и дигитална форензика да земат проактивна улога во спречување на говорот на омраза пренесен или поттикнуван по електронски пат. Воедно, да воспостават подобра соработка со локалните самоуправи и да потсетуваат на надлежностите за отстранување на говорот на омраза од јавните површини. Исто така, Министерство за внатрешни работи да почне со водење статистика и податоци за основите на говор на омраза и криминал од омраза со цел анализа на состојбите во државата и овозможување на соодветен институционален одговор за ваквите појави.

- Јавното обвинителство да постапува со особено внимание и да ги следи индикаторите за поттикнување насилство од омраза и ширење на говор на омраза, како по допрен глас, така и по поднесени кривични пријави, да врши целосна и темелна истрага со цел воспоставување практика што ќе придонесе за заштита на човековото достоинство.
- Изработка и воведување програми за превенција на говор на омраза и насилство од омраза во редните и во основните училишта во Република Македонија и зголемена работа со младите во соработка со Министерството за образование и наука и граѓанските организации што работат на оваа проблематика. Потребно е спроведување обуки за полициски службеници, судии, јавни обвинители и адвокати со цел постигнување на свесноста, препознавање и разбирање на феноменот на говорот на омраза, вклучително и за судската практика на Европскиот суд за човекови права во оваа област.
- Казнените одредби во Кривичниот законик треба да понудат и алтернативни мерки за казнување на сторителите. Практични примери за доброволна работа во граѓанските организации со сторителите согласно основата на омраза кон индивидуа или група даваат поголеми резултати во процесот на реинтеграција и рехабилитација на сторителите покрај изречената затворска или парична казна.
- Медиумите и новинарите треба да имаат ригорозни механизми за проверка и отфрлање на говорот на омраза во информациите што ги шират. Медиумите и новинарите кои поттикнуваат или шират говор на омраза мораат да бидат соодветно санкционирани според Кривичниот законик. Здруженијата на граѓани, Советот на етика на медиумите и Здруженијата на новинарите да ја преземат водечката улога во воспоставување на високи етички и морални стандарди во пишување и информирање на јавноста.

ДЕЛА ОД ОМРАЗА

- Надлежните институции и органи треба да ги промовираат измените во кривичното законодавство како пред граѓаните, така и пред професионалците кои ги применуваат овие закони како адвокати, обвинители, полицајци и судии, но и граѓанските организации, со цел да се запознаат сите со овие позитивни измени.
- Да осигурат навремена и ефективна истрага и гонење на сторителите на кривични дела од омраза, преку примена на новите измени во КЗ што се однесуваат на гонење и казнување на делата од омраза.
- Охрабрување на жртвите да ги пријавуваат делата од омраза и осигурување мерки со кои се гради доверба во полицијата и во другите државни институции.

- Соодветно документирање и објавување на сеопфатни и споредливи податоци за дела од омраза.
- Овозможување на соодветна заштита и поддршка на жртвите на дела од омраза во сите фази на постапката.
- Овозможување на соодветни обуки за практичарите кои доаѓаат во контакт со жртвите на дела од омраза, за да им дадат соодветна помош на жртвите.
- Најважно од сè, спроведување активности и мерки што ќе придонесат за превенција на делата од омраза, особено преку воведување на соодветни обуки, едукации и лекции во наставните програми.

ЗАТВОРЕНИ ИНСТИТУЦИИ

- Задолжително почитување на воспоставените стандарди за условите во кои осудените лица издржуваат казна затвор, а особено во поглед на хигиената, соодветната вентилација и светлина, одвојување на санитарните јазли, појавата на влага и мувла во ќелиите итн.
- Ангажирање на соодветен кадар во казнено-поправните установи, особено во поглед на ресоцијализација и индивидуална работа со затворениците, како што се воспитувачите, социјалните работници и психолозите.
- Министерството за здравство доследно да ја преземе својата улога и обврска за давање на соодветна здравствена заштита во пенитенцијарниот систем.
- Овозможување на здравствена заштита на жените-затворенички во поглед на нивните родово-специфични здравствени потреби, не само во однос на бременост и пред- и пост-натална нега туку и во насока на нивното репродуктивно и сексуално здравје, како и превентивни прегледи за рак на гради и матка.
- Подигнување на свесноста кај затворскиот менаџмент за потребата од соодветна програма за превенција на самоубиства.
- Воспоставување на соодветна процедура за процена на добросостојбата на затворениците со цел превенција на самоубиства во затворите.
- Итно формирање и операционализирање на Механизмот за граѓанска контрола во Народниот правобранител.
- Неодложно отворање на новиот објект за Воспитно-поправниот дом Тетово во Волковија и трансфер на децата кои издржуваат воспитно-поправна мерка во КПУ Охрид.
- Министерството за образование да ја почитува својата обврска за организирање и финансирање на образованието на осудените лица.

РАБОТНИЧКИ ПРАВА

- Хелсиншкиот комитет ја потенцира значајната улога на брзото и навременото реагирање на Државниот инспекторат за труд и потребата од прецизно утврдување на фактичката состојба од негова страна. Комитетот ги охрабрува и работниците да ги користат правните механизми што им се на располагање за заштита на нивните работнички права. Во однос на ова, неопходно е работниците да бидат соодветно информирани за позитивното трудово законодавство.
- Поради алармантноста на бројот на повреди на работниците на работното место, Хелсиншкиот комитет апелира до сите работодавачи да ги почитуваат правилата согласно Законот за безбедност и здравје при работа и да ги преземаат сите потребни мерки за заштита и безбедност на работниците, а особено на работните места чијашто природа е високоризична по здравјето и животот на работниците.
- Постапката во споровите од работните односи е заснована врз начелата на приоритет и итност и, иако судот има законска обврска, согласно член 405 од Законот за работните односи, да обрне посебно внимание на потребата од нивно итно решавање, практиката покажува дека работните спорови траат премногу долго. Хелсиншкиот комитет апелира обврската за одлучување на првостепениот суд во рок од шест месеци, а на второстепениот суд во рок од триесет дена во работните спорови да биде правило што најстрого се почитува.
- Истовремено, имајќи предвид дека мобингот е честа појава со сериозни последици, а досега има само една пресуда во Република Македонија со која се утврдува мобинг, Хелсиншкиот комитет посочува дека недостатокот на судска практика во оваа област доведува до обесхрабрување на работниците да пријават психичко вознемирување на работното место.

ТЕКСТИЛНИ РАБОТНИЧКИ

- Подобрување на ефикасноста на Државниот инспекторат на труд, преку потемелно и поажурно спроведување на постапките по инспекциски надзор.
- Подобрување на меѓусекторската соработка на државните органи (Државниот инспекторат на труд, Управата за јавни приходи, Финансиската полиција) во постапките за заштита на работничките права.
- Подобрување на пристапот до правда на текстилните работнички преку намалување на процесните и административните трошоци за поведување на судска постапка за заштита на работничките права.
- Исполнување на минимални стандарди за услови, безбедност и здравје при работа од страна на работодавачите, согласно домашните и меѓународните стандарди, вклучувајќи ги и стандардите на Меѓународната организација на трудот.

РОДОВА ЕДНАКВОСТ

- Целосна и сеопфатна имплементација на Националниот акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство, во предвидениот рок, со активна вклученост и заложба на сите чинители, покрај Министерството за труд и социјална политика, така и на Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда, Министерството за образование, Министерството за здравство, судските органи, локалната самоуправа, вклучително и донесување на Законот за родово-базирано насилство, што ќе го опфати и семејното насилство, според стандардите што ги налага Истанбулската конвенција.
- Сензибилизација на претставниците на надлежните органи да препознаат родово-базирано насилство и да преземаат мерки и активности за превенција и заштита од родово-базирано насилство.
- Претставниците на надлежните органи да се сензибилизираат и да ги земат предвид потребите на ранливите категории жени, особено врз бремените жени, жени со мали деца и деца со попречености, самохрани мајки, жени со попреченост, рурални жени, жени кои употребуваат дроги, сексуални работнички, мигрантки, бегалки, лезбијки, бисексуалки и трансродови луѓе, жени кои живеат со ХИВ, бездомнички, децата и други категории на ранливи жени при преземање дејства за спречување на родово-базирано и семејно насилство.
- Центарот за социјални работи да демонстрира сензитивен однос кон жртвите на семејно и родово-базирано насилство и да ја извести жртвата за правата и сервисите што ѝ се на располагање и да предлага мерки на заштита.
- Државата да ја ставање повисоко на агендата при преговорите за членство во Унијата родовата компонента и да се бори активно за искоренување на секаков вид дискриминација врз жените.
- Да се вметне родово-одговорна креирање политики и закони и буџетското планирање.

МИГРАНТИ, БЕГАЛЦИ И БАРАТЕЛИ НА АЗИЛ

- Напуштање на практиката на нелегално, групно „депортирање“ бегалци и мигранти кон соседните земји, без воспоставена прекугранична соработка со безбедносните служби. Таа претставува кршење на основните човекови права и слободи на мигрантите и нехуман третман. Сите постапки за враќање (реадмисија) мораат да бидат во согласност со стандардите за човекови права и спроведени со соработка меѓу државите.
- Во најкраток временски период да се почне со операционализација на Акцискиот план за интеграција на бегалци и странци 2017-2027.
- Неопходни се мерки за влијание врз јавното мислење за бегалската криза, со оглед на забележаното високо ниво на ксенофобија помеѓу граѓаните, несвесноста за правата на бегалците и мигрантите, причините за нивното бегство и проблемите со кои се соочуваат. Неопходно е да се зголемат јавната свест и пристапот до информации за кризата, со што би се намалиле нетолеранцијата и говорот на омразата.
- Не смее да се практикува селективно пропуштање на бегалците во прифатно-транзитните центри. Хуманитарната помош и заштитата од безбедносни ризици мораат да им се обезбедат на сите бегалци и мигранти кои се движат низ земјата, со цел да се избегне нивното дополнително ставање во ризик.
- На бегалците и мигрантите кои транзитираат низ државата не смее да им се ограничува слободата на движење и противправно да се држат во притвор како сведоци во кривична постапка против шверцерите.

БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

- Предлог-законот за бесплатна правна помош да биде донесен во најкраток можен рок, а при донесување на законот да бидат сериозно разгледани и земени предвид сите коментари што ги изработија овластените здруженија за давање на бесплатна правна помош.

ЛГБТИ ЦЕНТАР

- Имплементација на Законот за спречување и заштита од дискриминација и хармонизација на другите закони согласно овој закон.
- Следење на имплементацијата за законот од страна на телата за еднаквост што имаат надлежност да постапуваат во случаи на дискриминација.
- Развивање систем за документирање говор на омраза и дела од омраза, вклучувајќи ги и кривичните дела врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.
- Подобрување на истрагата и гонење на кривични дела од омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет и ефикасно решавање на постојните предмети.
- Воведување на постојани редовни обуки во рамките на МВР и на центрите за социјална работа за постапување со ЛГБТИ-жртви на насилство и инкорпорирање на ваков тип обуки во редовната програма за обучување службеници од двете институции.
- Воведување на задолжителна обука во рамките на Академијата за судии и јавни обвинители за постапување во случаи на насилство кога жртвите се ЛГБТИ.
- Продлабочено запознавање со проблемите и потребите на заедницата и со начините како таа да биде заштитена.
- Донесување на посебен закон за правно признавање на родот врз основа на самоопределување и без услов за обезбедување на медицинска документација за извршена промена на пол, или
- Измена на постојните законски решенија во Законот за матични книги, Законот за лично име и Законот за единствен матичен број со воведување на поедноставена постапка за промена на овие податоци преку поднесување документација пред еден орган и завршување на постапката пред истиот орган што по службена должност ќе ги изврши сите промени што се потребни и ги бара странката.

ПРИЛОГ 1

КОМЕНТАРИ НА ПРЕДЛОГ-ЗАКОН ЗА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

1. КОМЕНТАРИ ОД НОМОТЕХНИЧКИ АСПЕКТ И КОНЗИСТЕНТНОСТ НА ЗАКОНОТ САМ НА СЕБЕ ИЛИ СО ДРУГИ ЗАКОНИ

- 1.1. Потребно е номотехничко подобрување на структурата на Законот од причина што содржи оддели или глави насловени како „Општи одредби“, што понатаму содржат членови со наслови „Општи одредби“.
- 1.2. Поради потреба од конзистентност на Законот и усогласеност на неговите структурни и суштински одредби, предлагаме во член 2 став 1 да се прецизира дека законот се однесува и за правна помош на деца во ризик и жртви од кривични дела.
- 1.3. Одредбата што гласи: „Овој закон не се применува за правни работи за кои е предвидена бесплатна правна помош со посебни закони“ треба да биде поставена според Законот за парничната постапка (што е посебен закон) и кој предвидува можност за претседателот на судот да назначи бесплатен полномошник (адвокат) на странка која побарала ослободување од плаќање трошоци на постапка. Во оваа ситуација ќе се негира правото на бесплатна правна помош на секоја странка во парничната постапка поради постоење на оваа одредба од ЗПП. Предлагаме промена на оваа формулација, да гласи: бесплатна правна помош нема да се обезбеди на лице кое веќе обезбедило БПП по друга основа.
- 1.4. Дефинициите треба да се доработат и да се приспособат на суштината на теоретското значење на бесплатната правна помош, како и на суштината на законот. Терминолошки треба да се разграничи претходната правна помош и секундарната правна помош. Доколку се употреби изразот „Секундарна правна помош“, наместо „Претходна“ потребно е да се употреби „Примарна правна помош“. Сепак, доколку терминолошки се користи „Претходна правна помош“ во тој случај секундарната ќе биде само „Правна помош“. Правниот совет не може да биде општ. Општ правен совет за конкретен правен проблем е само по себе *contradictio in adjecto*, а според тоа – не постои општ начин на решавање за поединечно прашање. Општ правен совет е совет применлив за сите, за повеќе истородни случаи од фактичка и од правна природа. Правниот совет е секогаш конкретен, поединечен, за конкретна фактичка состојба. Потребно е да се избрише придавката „општ“. „Барател на бесплатна правна помош“ е тесно дефиниран и ги исклучува лицата кои побарале или добиле претходна правна помош. Потребно е да се прошири дефиницијата и со лицата кои бараат и добиле претходна правна помош. „Членови на семејството“ е премногу широко дефиниран поим и ги вклучува роднините со кои барателот може да живее на иста адреса, но да не ги дели трошоците за живот.

2. КОМЕНТАРИ ЗА ПРЕТХОДНА ПРАВНА ПОМОШ

- 2.1. Во предлог-законот е дефинирано дека право на претходна правна помош имаат „... сите физички лица со живеалиште или престојувалиште...“ Вака широко поставена одредба неоправдано ќе ги троши ресурсите на Министерството за правда за лица кои имаат средства да обезбедат правен совет од адвокат. Потребно е да се ограничи претходната правна помош исклучиво на лица кои се сиромашни и маргинализирани. Од друга страна, оваа одредба, иако широко поставена, може да ги вклучи и подобро финансиски ситуираните слоеви во општеството, сепак со формулацијата „...живеалиште или престојувалиште на територија на РМ“ ги исклучува од правото на претходна правна помош, т.н. незапишани лица кои немаат извод од матична книга за родени и поради тоа никакви документи за лична идентификација ниту жителство. Потребно е вклучување на нов став во кој ќе биде наведена оваа категорија лица.
- 2.2. Опсегот на претходна правна помош е повторно ограничен. Отсуствува она што најмногу го бараат сиромашните и неуките граѓани, тоа е придружување до институциите и состав на поднесоци во точно определени управни постапки (социјална заштита, здравствено осигурување, легализација и приватизација на земјиште, претставки од Омбудсманот и од Комисијата за заштита до дискриминација). Без вклучување на овие форми и модалитети на правна помош за сиромашните, пристапот до правда нема да биде олеснет. Од друга страна, со вклучувањето на овие форми на претходна правна помош во законот би се добила потребната смисла на „претходна“, затоа што ќе овозможи граѓаните да добијат информации за правната уреденост на некое правно прашање, потоа правен совет како да го решат нивниот проблем, помош при утврдувањето на сите околности на случајот и при составувањето на едноставни писмена во управна постапка. За водење на управни постапки најчесто не се неопходни адвокати, бидејќи согласно начелото на ЗОУП за помош на неuka странка, самите јавни органи се должни да ѝ помогнат на странката да го реализира своето право. Тогаш кога тие затајуваат во извршувањето на оваа своја обврска, странката има потреба од правен совет, од примарна правна помош (пополнување образец, упатување на конкретен шалтер, укажување на законска одредба од нејзина полза, прибавување документ од друг јавен орган и сл.).
- 2.3. Вклучување на законска одредба со дискреција за определување часови за прием на лицата е неправилно и неправично, бидејќи сиромашните граѓани само кога имаат проблем, тогаш се обраќаат за помош, а и најчесто живеат во приградски населби со ограничен превоз. Оттука, не е правично да бидат вратени само затоа што не дошле во часовите за прием.
- 2.4. Сметаме дека јасно треба да се разграничи работата на здруженијата и на подрачните одделенија што не смее да се идентификува од причина што исклучиво подрачните одделенија имаат обврска да ја испитуваат материјалната и финансиската состојба на лицето. Во оваа насока, потребно е да се вклучат и другите форми на претходна правна помош, особено советување, информирање, помош на странки чиешто правно прашање може да се заврши без секундарна правна помош и без адвокат.

2.5. Надоместок на здруженијата за дадена претходна правна помош – според предлог-законот на здружението нема да му се исплати надоместокот доколку се утврди дека претходната правна помош не била дадена во согласност со овој закон што како претходна правна помош единствено ја смета информирањето и помошта при состав и поднесување на барање за секундарна правна помош. Со ваквото решение не се подобрува положбата на здруженијата и не се влијае кон нивна мотивација за учество во државниот систем за бесплатна правна помош, со што повторно се доведуваме до ситуација на неприменливост во практиката. Здруженијата предлагаат авансна поддршка преку гарантирање на овластените здруженија. Овој предлог е презентираан и образложен пред претставниците на Министерството за правда.

3. КОМЕНТАРИ ЗА СЕКУНДАРНА ПРАВНА ПОМОШ

3.1. Правната помош дадена од адвокат, а одобрена во согласност со овој закон, не смее да се ограничи исклучиво само на застапување во постапка пред суд, државен орган и ослободување од трошоци. Тука е потребно да се вклучат и советувањето и состав на писмена, што сметаме дека ненамерно се испуштени во текстот. Отсуствува уредување на секундарна правна помош за застапување во постапките пред нотар, извршител и медијатор.

3.2. Конtradикторност на одредба каде што се наведува дека „...судот во изреката на судската одлука ќе ја задолжи спротивната странка износот на трошоците на постапката да ги уплати на сметката на Буџетот на РМ“, а постои и навлегување во уредувањето на содржина на одлука во парнична постапка што е предмет на уредување на системски процедурален закон – Закон за парничната постапка (ЗПП). За надминување на овој проблем, предлагаме обврската да се поврзе со корисникот на БПП.

3.3. Наместо неоправдано да се ограничува секундарната правна помош исклучиво за оставинска постапка за имот во кој живее барателот, потребно е да се гарантира БПП за секое лице кое ги исполнува условите за БПП во сите постапки пред нотар за кои е потребно задолжително застапување. Тоа се однесува и за извршувањето што се спроведува на повеќе начини и сите значително ги погодуваат сиромашните граѓани, кои како должници имаат право на правна заштита. Многу често се случува извршувањето да има законски недостатоци што граѓаните не можат да ги адресираат, затоа што немаат пристап до правна помош. Кон извршување врз недвижност се пристапува само тогаш кога долгот не може да се наплати преку другите облици на извршување, па затоа нелогично е за еден облик да има правна помош, а за друг да нема.

3.4. Бездржавјанство како појава за која сè поголем број државни органи се залагаат за искоренување, со овој закон се става надвор од агендата. Во државата веќе одамна постојат сознанија за вакви лица, кои поради административни и процедурални, како и законски недоречености, а не по нивна вина, не можат

да го регулираат својот престој во земјата. Тоа не значи дека доколку немаат регулирано престој треба да бидат исклучени од правото на бесплатна правна помош, односно секундарна правна помош. Исто така, државата е должна да им ја обезбеди сета можна заштита на овие лица, кои се наоѓаат во социјален и општествен ризик и кои од генерација на генерација го пренесуваат проблемот со бездржавјанството и неможноста за регулирање престој. Од една страна, вклучување лица без државјанство со регулиран законски престој, а од друга страна исклучување на лицата без државјанство и без регулиран законски престој дава слика на нееднаква одредба за сите лица на кои вистински им е потребна правна помош. Потребно е во членот што го уредува правото на лицата да поднесуваат барање за секундарна правна помош да се наведат и незапишаните лица во матичната книга на родени, бидејќи без правна помош не можат секогаш да го остварат уписот и да се стекнат со лични документи и со живеалиште.

3.5. Неоправдано ограничувачки услови за месечниот приход на барателот кој живее во заедничко домаќинство со членовите на неговото семејство, чишто приходи по член на семејство не смее да надминува износ од 20% од минималната нетоплата. Во овој дел веќе двапати е интервенирано, со тоа што првенствено овој приход изнесуваше 50%, а потоа беше намален за 20%. Со ваквото решение се ограничува значително пристапот до бесплатната правна помош за сите домаќинства со повеќе од еден член. Ова решение е и контрадикторно само по себе. На пример, sameц кој остварува месечен приход од 12.000 денари ќе има право на БПП, брачен пар со месечен приход од 15.000 денари, за 3.000 денари повеќе, ќе нема право на БПП.

3.6. Жртвите на семејно насилство кои по првпат се соочуваат со семејно насилство, жртвите кои поради најразлични причини досега не го пријавувале тоа, како и жртвите кои од страна на центрите за социјални работи не се евидентирани како жртви ќе немаат право на итна секундарна правна помош. Тука се предвидува доставување „потврда“ дека одредено лице е жртва на семејно насилство. Како здруженија досега во секоја можна пригода укажувавме на нелогичноста на овој услов. Жртва на семејно насилство не е некој општествен или правен статус, па да треба да се докажува со потврда за тоа. Жртва на семејно насилство е факт што, за жал, поради вакви и слични бариери во постојните прописи често се докажува со медицински извештаи. Неетички и навредувачки е да се наметне услов, жртвата на семејно насилство, покрај сите општо познати проблеми со кои се соочува, која се охрабрила да бара секундарна правна помош, да се бара од неа самата да си донесе таква потврда небаре постои регистар или каталог на жртви. Постапката за која е предвидена овој вид на итна правна помош се однесува исклучиво за судските постапки за изрекување на привремени мерки и ништо повеќе од тоа. Сметаме дека за жртвите на семејно насилство потребно е да се одлучува за итно одобрување на БПП со оглед на доказите што ќе ги прибави барателот, а тоа би можеле да бидат: потврда од здружение стандардизирано за давање БПП на жртви на семејно насилство, па и од другите стандардизирани специјализирани даватели на услуги-сервиси на жртви (шелтер/засолништа, СОС-линија, психосоцијални

советувалишта, кризни центри и слично, во духот на Истанбулската конвенција, која налага соработка на државните органи со граѓанските организации на полето на заштитата и поинаков, интегриран пристап во обезбедувањето на сервисите од сите надлежни), понатаму потврда за пријава на настан или записник од МВР, медицински белешки и лекарски уверенија, поранешни пресуди и слично. Во практиката се бележат случаи каде што Центарот за социјална работа одбива да ја евидентира жртвата, а во судска постапка и со пресуда, што жртвата ја почнува самата, се докажува нејзиниот статус, на овој начин жртвите нема да можат да ја прибават потребната потврда.

- 3.7. Потреба од ревидирање на основите за одбивање на правна помош, што е особено спорно и со кој свесно се влијае на стеснување на правната помош што ќе може да се одобри според овој закон. Правото да се бара надоместок на нематеријална штета е нужно за реституција на повредените лични права. Ваквото решение ги остава без право на бесплатна правна помош сиромашните граѓани кои претрпеле физички болки, душевни болки, страв, како и повреда на нивните лични права (пример со дискриминација). На долг рок, неповедувањето на судски постапки може да доведе до чувство на „неказливост“ и „неодговорност“ кај сторителите на ваков вид штета и засилување на ваквите дејства. Поради тоа, потребно е да се овозможи пристап до секундарна правна помош што се однесува за надоместок на нематеријална штета, како и за предметите што се однесуваат на јавни и комунални дејности.
- 3.8. Не е предвиден правен лек доколку, и покрај итноста на постапката и навремено поднесеното барање, подрачното одделение не постапи согласно законот. Во спротивен случај, не може да се гарантира дека подрачните одделенија ќе постапуваат согласно оваа одредба, односно и покрај итноста на постапката им се дава можност барањето да го проследат до Министерството за правда во редовна постапка.
- 3.9. Недостига одредба за застареност на побарувањето. Имено, во Законот треба да се додаде „...но не по истекот на три години од денот на последното преземено дејство при давањето на секундарна правна помош од страна на адвокатот“.
- 3.10. Да се уедначи со терминологијата употребена во Законот за парнична постапка. За ова имаме дадено предлог до Министерството како треба да се уреди со цел сите предмети во кои е одобрена БПП во парнични постапки и кои завршиле успешно да резултираат со поврат на дадените средства до буџетот на РМ.

4. КОМЕНТАРИ ЗА ПОСЕБНИТЕ ПОСТАПКИ

- 4.1. Одбрана и застапување во кривична постапка се обезбедуваат согласно одредбите на Законот за кривична постапка (ЗКП). Жртвите на кривичните постапки што се јавуваат како оштетени се оставени без право на бесплатна правна помош во ЗБПП, а такво право не е предвидено ниту во ЗКП.
- 4.2. Правна помош на деца – целиот концепт на правна помош за деца во ризик и деца-сторители на кривични дела е крајно проблематичен. Во постапките пред Министерството за внатрешни работи (МВР) и Центарот за социјална работа (ЦСР) бесплатна правна помош се обезбедува и се исплаќа согласно овој закон, а за дејствата пред судот и обвинителството се назначуваат други адвокати и се исплаќаат од судски буџет. Настрана што се доцни со исплатата на овие трошоци, се јавува ситуација кога детето, за иста постапка, пред различни органи може да има различни адвокати. Потребна е реформа на целокупниот модел за правна помош на деца.
- 4.3. Правна помош за баратели на азил – во законот е предвидено „Секои три месеци Министерството ја ажурира листата на адвокати кои обезбедуваат правна помош во постапка за признавање на правото на азил и ја доставува истата до институцијата што е надлежна за одлучување по барањата за азил“. Оваа одредба треба да се избрише од законот, бидејќи не постои можност за специјализација на адвокатот во областа на азилот и меѓународна заштита, како што не постои специјализација на кој било адвокат за која било процесна постапка. Оттука се поставува прашањето на кој начин и на која основа ќе ја води оваа листа на адвокати кои обезбедуваат правна помош во постапката за азил.
5. Освен денови за бесплатен правен совет треба да се додадат и одредби за правно зајакнување и описменување на граѓаните. Деновите на бесплатен правен совет вака како што се уредени се формалност што се случува двапати годишно и на која не учествуваат повеќе од 10 до 15 граѓани. Министерството за правда, освен годишен извештај, треба да носи и годишна и финансиска програма во која ќе предвидува тренинзи, колегиуми и координација, надзор итн. Токму во оваа програма на Министерството во детали треба да бидат предвидени и уредени активностите со кои ќе се врши правно зајакнување и описменување на определени маргинализирани групи. На пример, да се одобруваат средства за обуки за работнички права; програми за параправници кои помагаат на специфични групи, како што се: Ромите, лицата со посебни потреби, невработени млади лица, жртвите на семејно насилство и слично.
6. Секаде во текстот на предлог-законот, каде што се употребува терминот „родово-базирано насилство“ да се додаде и поимот „семејно насилство“ и обратно, во членовите во кои се употребува терминот „семејно насилство“ да се додаде и терминот „родово-базирано насилство“.

КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА